

ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ ΤΟΥ Δ. ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΥ ΩΣ ΚΥΒΕΡΝΗΤΟΥ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ ΤΟ 1867

(ΑΠΟ ΤΑ ΠΑΡΑΣΚΗΝΙΑ ΤΟΥ ΑΓΩΝΑ ΤΟΥ 1866-9)

Ἐάν καὶ ὅλοι παραδεχόμεσθε, πὼς ὁ ἀγὼνας τοῦ 1866-9 μονάχα μὲ τὸ Εἰκοσιένα μπορεῖ νὰ συγκριθῆ ὡς πρὸς τὴ σπουδαιότητα, ἐν τούτοις δὲν ἔχει μελετηθῆ ἀρκετὰ ἢ τόσο ἐνδοξη αὐτὴ σελίδα τῆς νεώτερης ἱστορίας μας.

Ἀνάμεσα στὰ προβλήματα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἶναι καὶ τὸ γιατί, ἂν καὶ ἀποφασίσθηκε νὰ σταλῆ ὁ Δ. Μαυροκορδάτος¹ τὸ 1867 στὴν Κρήτη μὲ τὸν τίτλο τοῦ κυβερνήτου καὶ μὲ ἐξαιρετικὴ ἐξουσία, ὅπως τὸ Εἰκοσιένα ὁ Καποδίστριας, ἐν τούτοις δὲν ἐπραγματοποιήθηκε ἡ ἀπόφαση αὐτή.

Τὸ πρόβλημα αὐτὸ τὸ θίγει ὁ Κριάρης^{1α}, ἀλλὰ οὔτε τὸ ἐξαντλεῖ, οὔτε καὶ ἐκθέτει μὲ ἀκρίβεια τὰ σχετικὰ γεγονότα, ὅπως θὰ δοῦμε πιὸ κάτω.

Γι' αὐτό, ἐπειδὴ ἔχω ὑπ' ὄψη μου ἀρκετὰ ἔγγραφα, ἐπιστολὲς καὶ ἄλλα στοιχεῖα, πὺν διαφωτίζουν τὴν ὅλη ὑπόθεση, θὰ προσπαθῆσω, δημοσιεύοντας καὶ αὐτά, νὰ δείξω τὸ πὼς κατέληξεν ἡ «Κεντρικὴ ἐπὶ τοῦ Κρητικοῦ Ἐπιτροπῆ Ἀθηνῶν» στὴν ἀπόφαση νὰ σταλῆ ὁ Δ. Μαυροκορδάτος ὡς κυβερνήτης στὴν Κρήτη, πὼς δέχθηκαν τὴν πρότασή της οἱ διάφοροι παράγοντες στὴν Κρήτη, γιατί ματαιώθηκε ἡ ἀποστολὴ καὶ πότε καὶ γιατί ὁ Δ. Μαυροκορδάτος ἀπεχώρησε ἀπὸ τὴν Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ, τῆς ὁποίας ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ ἀγῶνα ἀποτελοῦσε μέλος.

Εἶναι γεγονὸς ὅτι ἀπὸ τὴν ἀρχή, καὶ προτοῦ ἀκόμη κηρυχθῆ φανερά ἡ ἐπανάσταση, εἶχε γίνει σκέψη νὰ τοποθετήσουν ὡς «Γενικὸν ἀρχηγὸν ἀπάσης τῆς νήσου Κρήτης ἐν περιπτώσει πολέμου» τὸ στρατηγὸ Δ. Καλλέργη² καὶ ὅτι, μετὰ τὴν ἀποκήρυξη τοῦ σουλτάνου καὶ

¹) Ὁ Δημήτριος Στ. Μαυροκορδάτος, συγγενὴς τοῦ Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου—κατὰ τὴν Μ.Ε.Ε. ἐξάδελφος, κατὰ τὸ Ἐγκυκλ. Λεξικὸ τῆς «Πρωίας» ἀνεψιός, — ἐξῆσεν ἀπὸ τὸ 1821 μέχρι τοῦ 1873, καὶ ἀναδείχθηκε ὡς λόγιος, ὡς συγγραφέας καὶ ὡς πολιτικός. Ὅταν ἀρχισεν ἡ ἐπανάσταση τοῦ 1866, ἔγινε μέλος τῆς «Κεντρικῆς ὑπὲρ τῶν Κρητῶν Ἐπιτροπῆς».

^{1α}) Βλ. Π. Κριάρη, Ἱστορία τῆς Κρήτης κλπ. Ἐν Χανίοις 1902, σ. 302 τοῦ ἰδίου: Ἡ μεγάλη κρητικὴ ἐπανάστασις τοῦ 1866-69 καὶ αἱ ἀπὸ τοῦ 1821 πρόδρομοι αὐτῆς, Ἐν Ἀθήναις, 1938, σ. 372-3.

²) Βλ. Ἰ. Π. Μαμαλάκη, Ὁ ἀγὼνας τοῦ 1866-1869 γιὰ τὴν Ἐνω-

τὴν κήρυξη τῆς ἔνωσης, «*συνειάχθη ἐπίσημον ἔγγραφον διὰ τοῦ ὁποίου ἀνηγορεύετο ἀρχηγὸς ὁ Καλλέργης*»³ ἀλλὰ ἐκεῖνος δὲ δέχθηκε γιὰ διάφορους λόγους τὴν ἀρχηγία⁴. Ἀπὸ τότε δὲν κατορθώθηκε νὰ ἀναλάβῃ ἕνας τὴ γενικὴ διεύθυνση τῆς ἐπαναστάσεως στὴν Κρήτη, ἂν καὶ πολλοὶ τὸ εἶχαν σκεφθῆ καὶ τὸ εἶχαν προτείνει, ὅπως ὁ Σακόπουλος⁵, ὁ Ἰωαννίδης κ.ἄ.⁶, γιὰτὶ δὲ συμφωνοῦσαν στὸ πρόσωπο τοῦ ἀρχηγοῦ. Γι' αὐτὸ ἡ Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ εἶχε συστήσει τουλάχιστο «*τὴν μόρφωσιν κυβερνήσεως*», ποὺ θὰ ἀνελάμβανε τὴ διεύθυνση τοῦ ἀγῶνα καὶ αὐτὸ ὅμως δὲν εἶχε πραγματοποιηθῆ ὡς τὶς ἀρχὲς τοῦ 1867⁷.

Στὴν ἀποτυχία συγκροτήσεως μιᾶς κεντρικῆς ἀρχῆς, ποὺ θὰ διηύθυνε τὸν ἀγῶνα, ἀπέδιδαν πολλοὶ τὴν ἔλλειψη συνεργασίας τῶν διαφόρων ἀρχηγῶν, διάφορες ἐπιτυχίες τοῦ Μουσταφᾶ Πασᾶ καὶ γενικὰ τὴ δύσκολη θέση ποὺ εἶχε περιέλθει ἡ ἐπανάσταση στὶς ἀρχὲς τοῦ 1867⁸.

Γι' αὐτὸ ὁ Σακόπουλος, ἀρχὲς τοῦ 1867, εἶχεν ἀνακινήσει πάλι τὸ ζήτημα τοῦ διορισμοῦ ἑνὸς γενικοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἐπαναστάσεως, ὅπως μπορούμε νὰ συμπεράνωμε ἀπὸ τὴν ἐξῆς ἀπάντηση τοῦ Μ. Ρενιέρη

ση τῆς Κρήτης, I Ἡ ἐπιβολὴ τῆς ιδέας, Θεσσαλονίκη 1942, σ. 88 καὶ 92.

³) Ἐ.ἄ., σ. 117.

⁴) Ἐ.ἄ., σ. 134· πρβλ. καὶ τὶς διάφορες παραπομπὲς καὶ τὴ σημ. 4 τῆς σελ. αὐτῆς.

⁵) Βλ. Ἰ. Π. Μαμαλάκη, Ὁ ἀγῶνας τοῦ 1866-1869 κλπ. II. Ἡ περίοδος τοῦ Μουσταφᾶ-πασᾶ. Θεσ/νίκη 1947, σ. 33.

⁶) Ἐ.ἄ., σ. 34, 36, 33.

⁷) Ἐ.ἄ., σ. 36⁵.

⁸) Πρβλ. ἔ.ἄ. σελ. 56, 87, 95, 108, 111, 119 κ.ἄ. Καὶ ἡ Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ Ἀθηνῶν γράφει πρὸς τὴ Γεν. Συνέλευση τῶν Κρητῶν στὶς 12 Νοεμβρίου 1866: «*Ἄλλη ὁμως οὐσιωδεστέρα αἰτία τῆς ἐξ ἀρχῆς παραλυσίας τῶν πραγμάτων τῆς Κρήτης εἶναι, ὅπως πολλάκις σᾶς τὸ ἐγράψαμεν, ἡ ἔλλειψις κεντρικῆς κυβερνήσεως. Μία Συνέλευσις, καίπερ συγκεκριμένη ἐκ τῶν ἐκλεκτῶν ἀντιπροσώπων τῶν ἐπαρχιῶν, δὲν δύναται ποτὲ ν' ἀναπληρώσῃ τὴν Κυβέρνησιν, ἀφοῦ μάλιστα οἱ ἀντιπρόσωποι οὗτοι εἶναι συγχρόνως καὶ ὀπλαρχηγοὶ καὶ πρέπει νὰ τρέχωσι τῆδε κακείσε, ὅπως πολεμῶσι τὸν ἐχθρόν. Τώρα δὲ ἀφοῦ, ὡς μᾶς γράφετε, ἤρχισάν τινες τῶν πληρεξουσίων ν' ἀποσύρονται εἰς τὰ ἴδια, ἡ Συνέλευσις ὀλίγον κατ' ὀλίγον φοβούμεθα, ὅτι θέλει διαλυθῆ καὶ δὲν θὰ ὑπάρχῃ πλέον μία μόνιμος καὶ νόμιμος ἀρχὴ ἀντιπροσωπεύουσα τὸν Κρητικὸν λαὸν ἐξωτερικῶς καὶ ἐσωτερικῶς. | Διὰ τοῦτο εἶναι ἀνάγκη καὶ ἀνάγκη καιτελείγουσα νὰ συστήσῃ ἡ Συνέλευσις πρὶν ἢ διαλυθῆ μίαν προσωρινὴν πενταμελῆ κυβέρνησιν συγκεκριμένην ἐξ ἑνὸς διακεκριμένου ἀτόμου ἐξ ἐκάστου τῶν 5 τμημάτων τῆς Κρήτης | Ἡ δὲ προσωρινὴ αὕτη Κυβέρνησις α') νὰ ἐκδώσῃ εὐθὺς προκήρυξιν πρὸς τὸν λαὸν ἐνθαρρύνουσα αὐτὸν εἰς τὸν ἥρωϊκὸν τοῦ ἀγῶνα, β') ν' ἀναγγείλῃ εἰς τοὺς Προξένους τὴν σύστασίν της, γ') νὰ μοιράσῃ διπλώματα 1000ἀρχῶν 500ἀρχῶν (κλπ) πρὸς ἔγερσιν τῆς φιλοτιμίας. δ') νὰ ἐκδίδῃ χρεωστικὰς ὁμολογίας πληρωτέας μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν πρα-*

σ' αὐτόν, μὲ χρονολογία 7 Ἰανουαρίου 1867⁹: «Ἡ ἔλλειψις διευθύνσεως δεῖται μεγαλυτέρας σκέψεως, ἢ ὅση ἠδύνατο νὰ γίνῃ ἀπὸ χθές, ὅτε ἐλήφθησαν τὰ γράμματά σας, μέχρι σήμερον, ὅτε ἀναχωρεῖ τὸ ἀτμοκίνητον. Ἐμείναμεν σχεδὸν ὅλοι σύμφωνοι, θεωροῦντες ἀναγκαῖον τὸ μέτρον τῆς ἀποστολῆς προσώπου πολιτικοῦ, ὅπερ νὰ διευθύνῃ καὶ ὀργανίση τὴν ἐπανάστασιν διὰ τῶν μέσων, ἅτινα θέλει θέσει εἰς τὴν διάθεσίν του ἡ Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ. Τὸ δύσκολον εἶναι ἡ ἐκλογή προσώπου, ἀλλὰ μέχρι τοῦ προσεχοῦς ταχυδρομείου τὸ ζήτημα θέλει λυθῆ».

Καὶ στὶς 11 ὁμοῦ τοῦ Γενάρη δὲν εἶχε πάρει ἀκόμη ὀριστικὴ ἀπόφασις ἡ Ἐπιτροπὴ, γιὰ τὴν ἡμέρα αὐτὴ γράφουν στὴ Γ. Συνέλευσις: «Τὸ ταχυπόρον ἀτμόπλοιον, ὅπερ μᾶς στέλλεται ἐξ Ἀγγλίας, περιμένεται κατ' αὐτάς¹⁰. Ἄμα φθάσῃ καὶ οὕτω διευκολυνθῆ ἡ συγκοινωνία, ἐν μέλος τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς μὲ πληροξουσιότητα αὐτῆς καὶ μὲ τὰ ἀναγκαῖα ἐφόδια θέλει μεταβῆ αὐτόσε, ὅπως συνεννοηθῆ μεθ' ὑμῶν καὶ τῶν ἀρχηγῶν καὶ διοργανίση τὴν ἐπανάστασιν»¹¹.

Τὶς ὀριστικὲς ἀποφάσεις τῆς μονάχα στὶς 7 τοῦ Φλεβάρη διαβιβάζει ἡ Κ. Ε. Α. γράφοντας στὴ Γεν. Συνέλευσις¹²: *Κύριοι Πληροξούσιοι. | Πρὸς τὸν αὐτόθι μεταβαίνοντα κ. Χιονουδάκιν¹³ παρεδώκαμεν δύο σχέδια ψηφισμάτων, τὸ μὲν ἀφορῶν τὸν προσωρινὸν πολιτικὸν ὀργανισμόν τῆς νήσου, τὸ δὲ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Κυβερνήτου, σύμφωνα πρὸς τὸ ἄρθρον Γ' τοῦ πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ. Πρὸς τὸν ἴδιον κ. Χιονουδάκιν παραδίδομεν τὴν παροῦσαν ἐπιστολὴν μας, ἐξουσιοδοτοῦντες αὐτὸν*

γμάτων, αἵτινες νὰ δίδονται εἰς πληρωμὴν μισθῶν, τροφῶν καὶ ἄλλων ἀναγκαίων. [Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Κρήτης (ΙΑΚ), Ἐγγραφα Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς Ἀθηνῶν (Ε.Κ.Ε.Α.)].

Καὶ στὶς 3 Δεκεμβρίου 1867 ἀπαντώντας πάλι σχετικὰ ἡ ΚΕΑ πρὸς τὴ Γ. Συνέλευσις γράφει: «Ἀπαιτεῖτε δεύτερον, ὅπως συστήσητε μόνιμον καὶ ἰσχυρὰν κυβέρνησιν, μηνιαίαν ἐπιχορήγησιν 100 χιλ. δραχμῶν. Τὴν ἀνάγκην τῶν χρηματικῶν μέσων ἀναγνωρίζομεν καὶ ἐκ τῶν ἐνόητων θέλομεν ἔλθει ἀρωγοὶ εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς Κυβερνήσεως, ὡς περὶ τούτου εἰς τὴν τελευταίαν μας ἐπιστολὴν διελάβομεν. Δέον ὁμοῦ νὰ μορφωθῆ Κυβερνήσις ἱκανὴ νὰ συντηρῆ τὰ πράγματα καὶ νὰ παρέχῃ ἐχέγγυα καλῆς διαχειρίσεως τῶν συνεισφορῶν τῶν ὁμογενῶν, ἐξ ὧν ζῶμεν μέχρι τοῦδε, καὶ πῶς πρὸς πραγματοποιήσιν τοῦ δανείου τοῦ ὁποίου τὴν διαπραγμάτευσιν ἡ Γ. Συνέλευσις ἀνέθεσεν εἰς ἡμᾶς καὶ τὸ ὅποῖον δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ πραγματοποιηθῆ, ὡς ἔχουν τὰ πράγματα ἐν Κρήτῃ σήμερον». (ἔ.α.)

⁹) Βλ. Ι.Α.Κ. ἔγγραφα Ε.Κ.Ε.Α.

¹⁰) Πρόκειται γιὰ τὸ «Ἀρκάδι», πού γι' αὐτὸ θὰ ἀσχοληθοῦμε προσεχῶς.

¹¹) Βλ. ΙΑΚ. ΕΚΕΑ.

¹²) Ἐ.ἄ.

¹³) Ὁ Χιονουδάκης στέλλεται μὲ τὸ πρῶτο ταξίδι τοῦ «Ἀρκαδίου» στὰ Σφακιά, γιὰ νὰ ἐνισχύσῃ ἐκεῖ τὴν ἐπανάστασις. (Βλ. Κ ρ ι ἄ ρ η, Ἡ μεγάλη Κρητικὴ Ἐπανάστασις τοῦ 1866-9 κλπ., σ. 354).

νὰ τὴν ἐγχειρίσῃ πρὸς ὑμᾶς ὅτι τὸ κρίνη κατὰλληλον. | ^{13α} Ἀπ' ἀρχῆς τοῦ ὑμετέρου ἀγῶνος δὲν ἐπαύσαμεν συμβουλευόντες ὑμᾶς νὰ οργανίσητε κυβέρνησιν, ὅπως ἡ ἐπανάστασις καταστῆ σοβαρωτέρα ἐν τῷ ἐξωτερικῷ καὶ τακτοποιήσῃ τις ἐπέλθῃ εἰς τὰς πολεμικὰς ἐργασίας σας παρατηροῦντες ὅμως ὅτι αἱ συμβουλαί μας μέχρι τοῦδε δὲν ἐπραγματοποιήθησαν ¹⁴, ἐσκέφθημεν πρὸ πολλοῦ περὶ τούτου καὶ ἐνομίσαμεν ὡς κατὰλληλον τὴν εἰς τὴν νῆσον σας ἀποστολὴν ἐνὸς ἐξ ἡμῶν, ὡς γινώσκοντος πάντα τὰ μέχρι τοῦδε διατρέξαντα καὶ τὴν ἀληθῆ τῶν πραγμάτων κατάστασιν, ἵνα ἀναλάβῃ τὴν Κυβέρνησιν τῆς Νήσου καὶ τὴν διεύθυνσιν τῆς ἐπαναστάσεως. | Ὁ Κορ Μᾶρκος Ρενιέρης ¹⁵ παρίστατο ὡς ὁ μᾶλλον μεταξὺ ἡμῶν κατὰλληλος διὰ τὰ ἠθικὰ καὶ νοητικὰ αὐτοῦ προτερήματα καὶ διότι Κρήτης τὴν πατρίδα. Ἀλλ, ὡς ἤδη γινώσκετε, ὁ κ. Ρενιέρης ἀνέλαβεν ἐτέραν ἐθνικὴν ἀποστολὴν πρὸς ἐνίσχυσιν καὶ ὑποστήριξιν τοῦ Κρητικοῦ ἀγῶνος ¹⁶, | Συσκεφθέντες μετὰ τε τοῦ κ. Ρενιέρη καὶ τῶν λοιπῶν ἀρμοδίων προσώπων ἐκτὸς τῆς Ἐπιτροπῆς, ὁμοφώνως ἀπεφασίσαμεν νὰ προτείνωμεν πρὸς τὸν ἡμέτερον κ. Δημήτριον Μαυροκορδάτον, ὅπως μεταβῆ μεταξὺ ὑμῶν καὶ ἀναλάβῃ τὸ μέγα τῆς κυβερνήσεως βᾶρος. Τοῦ Κορ Μαυροκορδάτου ὁ ἐνθερμος πατριωτισμὸς καὶ τὰ λοιπὰ πλεονεκτήματα εἶναι γνωστὰ παρὰ τῷ Ἑλληνισμῷ καὶ περιττὸν ὅλως ἀποβαίνει νὰ σᾶς εἴπωμέν τι περὶ τῆς προτάσεώς μας ταύτης. | Ὁ Κορ Μαυροκορδάτος, μεγάλας ἀπαντήσας κατ' ἀρχὰς δυσκολίας, μᾶς παρεχώρησεν ἐπὶ τέλος ἐαυτὸν διαδηλῶν, ὅτι, ἐὰν ἐκ συμφώνου ἅπαντες ἀναγνωρίσωσιν ὅτι τὸ ἔργον του δύναται νὰ καταστῆ ὠφέλιμον, θέλει ὑπακούσει εἰς τὴν πρόσκλησιν. Πλὴν ὁ κ. Μαυροκορδάτος ἔθηκε δύο ὅρους πρὸς ἐκπλήρωσιν τῆς ὑποσχέσεώς

^{13α}) Ἡ κάθετος σημαίνει ὅτι στὸ κείμενο ἀρχίζει νέα παράγραφος.

¹⁴) Ἐν τῷ μεταξύ, δηλ. τὴν πρώτη Φεβρουαρίου, εἶχε συσταθῆ ἡ «Προσωρινὴ Κυβέρνησις τῆς Κρήτης» ἀλλὰ τὸ ψήφισμα τῆς συστάσεώς της ὑπεβλήθη μονάχα στίς 16 τοῦ ἴδιου στοὺς Προξένους στὰ Χανιά καὶ στίς 18 ἐκοινοποιήθηκε ἡ ἀπόφασις αὐτὴ στὸν Κρητικὸ λαὸ μὲ ἰδιαίτερη προκήρυξιν. (Βλ. Κ ρ ι ἄ ρ η, ἔ. ἄ., σελ. 337, 348 καὶ ἐφημερίδα «Αἰὼν» ἀρ. 2217 τῆς 23.II.1867.

¹⁵) Γιὰ τὸ Μ. Ρενιέρη βλ. Ἰ. Π. Μ α μ α λ ἄ κ η, Ὁ ἀγῶνας τοῦ 1866-9 I, σελ. 23 .κ.ἄ.

¹⁶) Στίς 4 Φεβρουαρίου ἡ ΚΕΑ γράφει πρὸς τὴ Γ. Σ. Κρητῶν (ΙΑΚ. ΕΚΕΑ): «. . . σήμερον ἀναχωρεῖ μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Καλλέργη, ἀπερχομένου εἰς Ἀμερικὴν διὰ Γαλλίας, καὶ ὁ πολῦτιμος ὑμῶν συμπατριώτης Μᾶρκος Ρενιέρης δι' Ἰταλίαν, Γαλλίαν καὶ Ἀγγλίαν, ὅπου θέλει παραστήσει, ἐν γνώσει ὄλων διατελῶν, τὰ δίκαιά σας». Τὴν ἴδια μέρα γράφει καὶ ὁ ἴδιος ὁ Μ. Ρενιέρης στὸ Μίν. Μπογιατζόγλου στὴ Σύρο: «Ἐγὼ ἀναχωρῶ αὔριον μετὰ τοῦ Καλλέργη, μεταβαίνω δὲ εἰς Παρισίους καὶ Λονδίνον. Ἐννοεῖται, ὅτι, ἄνευ σπουδαίου λόγου, ἄνευ καλῶν ἐλπίδων, δὲν ἀπεφάσιζα ν' ἀπομακρυνθῶ. | Διαρκούσης τῆς ἀπουσίας μου, γράφετε πρὸς τὸν κ. Ἀ. Ἰ. Παπαδάκην».

του· τὸν πρῶτον νὰ προσκληθῆ ἑλευθέρως παρὰ τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ διὰ τῆς Συνελεύσεως καὶ τῶν ὀπλαρχηγῶν, τὸν δεύτερον νὰ ἐφοδιασθῆ δι' ὄλων τῶν ὑλικῶν καὶ πολιτικῶν μέσων, ὅσα δύνανται νὰ καταστήσωσι τελεσφόρον τὴν ἀποστολὴν του. Καὶ, ὡς πρὸς μὲν τὸν τελευταῖον τῶν ὄρων, θέλομεν φροντίσει κατὰ τὰ ἐνόητα νὰ ἐκπληρώσωμεν, ὡς πρὸς δὲ τὸν πρῶτον, ἀνήκει εἰς ὑμᾶς νὰ σκεφθῆτε καὶ ἀποφασίσητε».

Στὴν Κρήτη ὁμως δὲ δέχθησαν ἀμέσως τὶς ὑποδείξεις τῆς ΚΕΑ, ὅπως φαίνεται ἀπὸ ὅσα γράφει ἡ ΚΕΑ πρὸς τὴ Γ. Συνέλευση καὶ τὴν Προσωρ. Κυβέρνηση στὶς 11 τοῦ Μάρτη τοῦ 1867¹⁷: «Κύριοι. | Ἔχομεν ὑπ' ὄψιν τὰς ἐπιστολάς ὑμῶν τῆς 4ης τορ., ἐξ ὧν ἐπληροφορήθημεν, ὅτι σκέπτεσθε ἤδη ἐπὶ τῶν σχεδίων ψηφισμάτων, τὰ ὅποια σᾶς ἐπέμψαμεν, ὅπως ἐκφέροητε. ἐπ' αὐτῶν ἀπόφασιν μετὰ σπουδαίαν καὶ σοβαρὰν μελέτην. Δὲν ἔχομεν τί νὰ σᾶς παρατηρήσωμεν ἐπὶ τούτῳ, ἐπιθυμοῦμεν δὲ πάντοτε αἱ ἀποφάσεις σας καὶ ἡ ἐνέργειά σας νὰ εἶναι ἀπαύγασμα βαθείας σκέψεως καὶ ἀνεξάρτητος πάσης ἐξωτερικῆς ἐπιδράσεως. | Ἀπ' ἀρχῆς τοῦ ἀγῶνος γινώσκετε καλῶς, ὅτι ἡμεῖς ἐτέθημεν ἀπέναντι ὑμῶν εἰς τὴν θέσιν ἀπλοῦ συμβούλου ὡς πρὸς τὴν διοργάνωσιν τῆς ἐν Κρήτη διοικήσεως. Αἱ συμβουλαὶ ἡμῶν σπανίως εἰσηκούσθησαν οὐχ' ἥτιον ὁμως ὁ ζῆλος ἡμῶν ἔμεινε πάντοτε ὁ αὐτός, ἀπέναντι δὲ τῶν προελθουσῶν ἐκ Κρήτης ἀπελπιστικῶν εἰδήσεων ὁ ζῆλος καὶ ἡ ἐργασία ἡμῶν ἐδιπλασιάσθη. | Καὶ ἐκ τῶν πραγμάτων καὶ ἐξ ἐπιστολῶν καὶ ἐκ προφορικῶν παραστάσεων ἐπληροφορήθημεν, ὅτι ἀνάγκη ὑπῆρχε νὰ μεταβῆ αὐτόσε ἀνὴρ ξένος τῶν τοπικῶν διενέξεων, ἱκανὸς καὶ ἐντιμος, ἵνα ἐπιφέρῃ τάξιν τινὰ ἐν μέσῳ τοῦ χάους, ἐν ᾧ ὑμεῖς τε καὶ ἡμεῖς ἐργαζόμεθα. Δὲν ὠπισθοδρομήσαμεν ἀπέναντι τῆς παρουσιαζομένης ταύτης ἀνάγκης καί, ὡς ἤδη γινώσκετε, ἐπὶ τῇ ἐπιμόνῳ ἀπαιτήσῃ ὑμῶν τε καὶ τῶν ἐν Ἀθήναις πατριωτῶν, εἰς ἐξ ἡμῶν ὑπέκυψεν εἰς τὴν παρουσιαζομένην ἀνάγκην καὶ ὑπεβλήθη εἰς τὴν ὑμετέραν ἀπαίτησιν. Τοιοῦτότρόπως ἐξετελέσαμεν καὶ τὸ καθήκον τοῦτο, ἔχομεν δὲ ἤσυχον τὴν συνείδησίν μας, ὅτι καὶ ἀπέναντι τῆς προσωπικῆς θυσίας τὴν ὁποίαν ὁ ἀγὼν τῆς Κρήτης ἀπῆτει, ἡ Ἐπιτροπὴ αὕτη δὲν ὠλιγόρησεν, ἀλλ' ἐπρότεινεν ὡς θῦμα ἐν τῶν μελῶν αὐτῆς. Ἐὰν ἡ θυσία αὕτη δὲν κριθῆ παρ' ὑμῶν ἀναγκαία, ἢ ἂν ὁ συνάδελφος ἡμῶν ἤθελε θεωρήσει τὴν θυσίαν ταύτην ὡς μὴ ἔγκαιρον πλέον, τοῦτο θὰ ἀποβῆ λίαν εὐχάριστον δι' ἡμᾶς, ὡς μὴ ἀποχωριζομένους ἐκ τοῦ ἀγαπητοῦ ἡμῶν συναδέλφου καὶ δυναμένους νὰ ἐπωφεληθῶμεν μέχρι τέλους τοῦ πατριωτισμοῦ καὶ τῶν φώτων αὐτοῦ εἰς τὰς ἐνταῦθα ἐργασίας μας».

¹⁷) ΙΑΚ. ΕΚΕΑ.

Ὅστε ἡ ἰδέα τῆς ἀποστολῆς τοῦ Μαυροκορδάτου, ὡς κυβερνήτου, εἶχε συναντήσει ἀντίδραση στήν Κρήτη, πράγμα πού στενοχωροῦσε τὴν Ἐπιτροπή. Ἀρχίζουν λοιπὸν νὰ ἐξετάζουν, ἀπὸ ποῦ προέρχεται ἡ ἀντίδραση αὐτή, καὶ ζητοῦν νὰ πληροφορηθοῦν, ποιά εἶναι ἡ γνώμη τῶν στρατιωτικῶν ἡγετῶν, τοῦ Π. Κορωναίου καὶ τοῦ Ἰ. Ζυμβρακάκη. Ὁ πρῶτος, ἀπαντώντας στὸν ἀδελφό του Ἀχιλλέα, πού ἐργάζεται στὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν, τοῦ γράφει στίς 5 Μαρτίου ἀπὸ τὸν Ὀρθὸ Μυλοποτάμου¹⁸: «Μὲ ἐρωτᾶς, ἂν θὰ ἴδω μὲ εὐχαρίστησιν τὸν κ. Μαυροκορδάτον· πρῶτον καλῶς γινώσκεις, ὅτι ἔφερον πολλὴν ὑπόληψιν πρὸς τὸν ἄνδρα καὶ ὅτι εὐρισκόμεθα εἰς καλλίστας σχέσεις, δεύτερον ἐγὼ αὐτὸς ἐπρότεινα τὸ τοιοῦτον μέτρον εἰς τὴν Συνέλευσιν καὶ δὲν ἠδυνάμην νὰ ἴδω μὲ μεγαλυτέραν εὐχαρίστησιν ἄλλον εἰς τὴν θέσιν ταύτην. Ὡμίλησα ἤδη μὲ πολλοὺς τῶν Καπετανέων καὶ προδιέθεσα εὐνοϊκώτατα ὑπὲρ αὐτοῦ· ἴσως μάλιστα καὶ γράψω. Ἐκεῖνο, ὅπερ μέλλει τώρα εἶναι νὰ σπεύσῃ τὴν ἔλευσίν του».

Καὶ στίς 15 τοῦ ἴδιου τοῦ ξαναγράφει ἀπὸ τὸ Ἀμάρι¹⁹: «Ἐλαβον, ἀδελφέ, καὶ τὰς δύο τελευταίας ἐπιστολάς σου τῶν 18 καὶ 25 λήξαντος. Διὰ τῆς παρούσης μου σοῦ ἀπαντῶ ἐκτενεστέρον ἐπὶ τῶν ἐρωτήσεών σου: Πῶς θεωρῶ τὴν ἐνταῦθα ἄφιξιν τοῦ κ. Μαυροκορδάτου, ὅποια εἶναι ἡ κρίσις μου ἐπὶ τῆς σημερινῆς καταστάσεως τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ὅποια μέτρα πρέπει νὰ ληφθῶσι πρὸς ἐπιτυχίαν αὐτῆς. | Ὡς πρὸς τὸ πρῶτον· θεωρῶ τὴν παρουσίαν ἀνδρός, οἷος ὁ κ. Μαυροκορδάτος σωτήριον· καὶ τοῦτο εἶπον ἀπ' ἀρχῆς πρὶν ἢ ἔλθω ἐνταῦθα καὶ ἠρωτήθην: ὅτι ἔπρεπε ν' ἀνατεθῆ ἅπασα ἡ ἐξουσία, πολιτικὴ τε καὶ στρατιωτικὴ, εἰς ἓνα ἄνδρα, καὶ ἐὰν τοῦτο ἐγένετο καὶ ἐχορηγοῦντο τὰ μέσα, τὰ ὅποια ἐσπαταλίσθησαν ἐδῶ καὶ ἐκεῖ πρὸς βλάβην μᾶλλον ἢ πρὸς ὄφελος τῆς ἐπαναστάσεως, αὕτη ἠθέλεν εἶσθαι ἤδη τελείως ἐξησφαλισμένη διότι ἤδη καταφαίνεται, ὅτι δὲν ἦτο ἡ δύναμις τοῦ ἐχθροῦ ἢ ἡ ἰδική μας ἀδυναμία, ἣτις ἐβράδυνεν ἢ καὶ ἐματαίωσεν ἐν μέρει τὸν ἀγῶνα, ἀλλ' ἢ ἔλλειψις τάξεώς τινος, ἢ ἔλλειψις πάσης διευθύνσεως πολιτικῆς τε καὶ στρατιωτικῆς καὶ τὰ ἀνωφελῶς κατασπαταλισθέντα ἄπειρα μέσα, ἅτινα ἐστάλησαν. Εἶναι βέβαιον ὅτι σήμερον θὰ ἀπαντήσῃ ὁ διευθύνων περισσοτέρας δυσκολίας ἢ πρότερον... εἰς τὸ νὰ διευθετήσῃ τὰ πράγματα, ἀλλὰ πάντοτε θὰ πράξῃ ἀρκοῦντα καὶ θὰ προσφέρῃ ὑπηρεσίας ἀνεκτιμήτους. | Δεύτερον. Ἡ ἐπανάστασις πρό τινος ἔλαβε τροπὴν ἐπὶ τὰ βελτίω. Τοῦτο προῆλθεν ἀπὸ τὰ μεγάλα λάθη τοῦ ἐχθροῦ, ἀπὸ τὴν νέαν ἔγερσιν τῶν Σφακιωτῶν, ἀπὸ τὰς ἐλπίδας, ὡς ἔλα-

¹⁸) Γενικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους (ΓΑΚ) Κ3α ἀρ. 297.

¹⁹) ΓΑΚ, Κ3α ἀρ. 310.

βον οἱ κάτοικοι περὶ τῆς ἐπεμβάσεως ἐκ μέρους τῶν μεγάλων Δυνάμεων, ἀπὸ τὴν ἐπάνοδον τοῦ καλοκαιριοῦ, ἀπὸ τὰς μεγάλας προσπάθειάς τῆς Ἑλλάδος καὶ τέλος ἀπὸ τὴν ἀπελπισίαν τῶν κατοίκων, τοὺς ὁποίους ὁ ἐχθρὸς κακοποιεῖ καίτοι μουτίζοντας· καίτοι οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, σήμερον ἀδύνατον μοι φαίνεται μόλον τοῦτο ν' ἀντιση ἢ Κρήτη ἐπὶ πολὺ, μένουσα μόνη. Διὰ τὰ κατωρθώση ἀπαιτοῦνται τὰ ἀκόλουθα, καὶ οὕτω μεταβαίνω εἰς τὴν τρίτην ἐρώτησιν. | Νὰ διευθετηθῶσι καλῶς τὰ ἐσωτερικά της καὶ πρὸς τοῦτο ἀπαιτεῖται ν' ἀναλάβῃ εἰς καὶ μόνος τὴν διεύθυνσιν τῶν πραγμάτων της· νὰ χορηγῶνται ἐπαρκῆ χρηματικὰ μέσα εἰς τὸν διευθύνοντα καὶ μόνον καὶ οὐχὶ εἰς ἄλλον, ὅπως γίνεται τὰ νῦν· νὰ σταλῶσι τροφαί, πολεμοφόδια, ἐνδύματα καὶ ὑποδήματα ἄφθονα· νὰ ἐπαναστατήσῃ καὶ τὸ Ἡρακλειώτικον τμήμα· τοῦτο θὰ ἐπαναστατήσῃ, ἐλπίζω, πεμπόμενων σώματος ἐθελοντῶν τακτοποιημένου ὑπὸ ἄξιον καὶ τολμηρὸν ἀρχηγόν, ὅπλων ἕως τριῶν χιλιάδων καὶ πολλῶν πολεμοφοδίων· καὶ τέλος ν' ἀναχωρήσουν αἱ οἰκογένειαι. Καὶ πρὸ πάντων τούτων νὰ γίνῃ ἀντιπερισπασμός, ἐπαναστατουσῶν σπουδαίως τῆς Θεσσαλίας καὶ Ἡπείρου. | Ἐξέθηκα τὰ πράγματα χωρὶς νὰ ἐμμένω πολὺ δίδων τοὺς λόγους, διότι τοῦτο ἤθελεν εἶσθαι μακρὸν καὶ διότι οὗτοι εἰσὶν ἀρκούντως καταφανεῖς: Ὡς πρὸς τὴν συσταθεῖσαν κυβέρνησιν ἀρκοῦντα λέγεις ὁ ἴδιος καὶ ἀπορῶ διὰ ποῖον λόγον συνεστήθη, ἀφοῦ ἐκ τῆς αὐτῆς κατηγορίας τῶν ἀνθρώπων ἐξ ὧν σύγκειται καὶ ἡ Συνέλευσις, συνεκροτήθη καὶ αὕτη, καὶ ἀφοῦ οὐδὲν δύναται νὰ πράξῃ, οὔτε τὸ ἐλάχιστον, ἄνευ τῆς συναινέσεως τῆς Συνελεύσεως, ἐπὶ παρουσίᾳ τῆς ὁποίας ὀφείλει νὰ ἐργάζεται. Τὰ πρόσωπα, ἐξ ὧν συνεκροτήθη, εἶναι ἀξιότιμα, ἀλλὰ δὲν κατέχουσι τὰ προσόντα τοῦ κυβερνήτου, καθὼς μάλιστα ἀπαιτοῦσιν αἱ περιστάσεις».

Ὁ Ἰ. Ζυμβρακάκης, ἂν καὶ συμφωνεῖ ὡς πρὸς τὰ πρόσωπα, πού ἀποτελοῦν τὴ Γ. Συνέλευση καὶ τὴν Προσωρινὴν Κυβέρνηση, ὅχι μόνον δὲν ἐπιδοκιμάζει τὴν ἀποστολὴν τοῦ Μαυροκορδάτου, ἀλλὰ καὶ ἀντιδρᾷ σ' αὐτὴ ὅσο μπορεῖ. Στις 3 τοῦ Μάρτη γράφει ἀπὸ τὸν Ὀμαλὸ στὸ Μίνω Μπογιατζόγλου στὴ Σύρο²⁰: «... Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἔλαβον ἀφορμὴν πρὸ δύο μηνῶν νὰ δυσαρεστηθῶ μετὰ τινων μελῶν τῆς Γ. Συνελεύσεως, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ἐγὼ ἤμην ὁ ἀδικούμενος, δὲν προεκάλεσα δὲ ἐγὼ τὰς αἰτίας, καὶ πολὺ ἀπεῖχε τὸ πρᾶγμα καθ' ὅσον ἀφορᾷ ἐμὲ νὰ προσέλθῃ ἐκ φιλαρχικῶν σκοπῶν, οὐδόλως ἐπηρέασαν ἢ θέλουν ἐπηρεάσει τὰ γενικὰ πράγματα. Καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὸν περὶ χρημάτων λόγον... τὰ ἀπαρτίζοντα τὴν προσωρι-

²⁰) ΓΑΚ, Κ13α ἀφ. 521.

νὴν κυβέρνησιν πρόσωπα εἶναι ἐκ τῶν μελῶν τῆς Συνελεύσεως καὶ δὲν γνωρίζουν νὰ διαχειρίζονται προπόντως καὶ νὰ διαθέτουν ἀρμοδίως χρηματικὰς περιουσίας. Δὲν εἶναι δύσκολον νὰ γνωρίσουν οἱ ἐν Ἑλλάδι, ὅτι ἡ προσωρινὴ κυβέρνησις εἶναι μικρὸν ἀπόσπασμα τῆς Γεν. Συνελεύσεως καὶ ἐπομένως δὲν δύναται ἐκείνη πλειότερα ταύτης νὰ διαπράξῃ. Δὲν ἔχω δὲ θελήσει νὰ ἐπηρεάσω τὴν προσωρ. κυβέρνησιν, διότι οἱ ἀξιοῦντες νὰ διευθύνωσι πολιτικῶς τὰς τύχας τῆς Κρήτης εἶναι δύσκολον νὰ ἐκτιμήσωσιν ἔνεκα τῆς ἀμαθείας καὶ ἀπειρίας των οἰονδήποτε ἄτομον. Ἄλλως φρονῶ ὅτι αἱ ἐν Κρήτῃ πολιτικαὶ ἐξουσίαι ἄς ἀφίενται μόναι νὰ ἐξασκῶσι τὰ καθήκοντά των. Ὁ τύπος τῆς ὑποστάσεώς των εἶναι ἀναγκαῖος διὰ τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον, αἱ δὲ πράξεις των ὀλίγον ἐπηρεάζουν ἢ ὠφελοῦν τὸ ἐσωτερικόν... Εὗρον τὰ πράγματα εἰς ἀναρχίαν καὶ ἐφόβισέ με κατ' ἀρχὰς τοῦτο. Ἡ Συνέλευσις δὲν ἠδυνήθη νὰ διοργανώσῃ ἐκ τῶν ἐνόντων ἐσωτερικῶς τὸν τόπον καὶ πολιτικῶς τὴν ἐπανάστασιν. Ἐν τούτοις τὰ πράγματα δὲν ἐχειροτέρευσαν μολονότι ἡ Συνέλευσις δὲν κατώρθωσε νὰ περιστείλῃ τὸ κακόν. | Δὲν θὰ δυσκολευθῆς φρονῶ νὰ πιστεύσης, ὅτι, ἐὰν ἐκ τῆς καλῆς ἢ κακῆς πολιτικῆς διευθύνσεως τῶν καθ' ἡμᾶς ἐξηριτᾶτο ἡ τύχη τῆς πατρίδος, δὲν ἠθέλεν ἤδη ἀναφέρεσθαι οὐδαμοῦ τὸ τῆς Κρήτης ὄνομα. Ἡξεύρεις ἂν ἐγένετό τις ἐσωτερικὴ διοργάνωσις, ἂν ὑπάρχῃ ἐκ τῶν ἐνόντων τάξις τις, ἂν αἱ ἀπαιτούμεναι παρὰ τοῦ τόπου διπλωματικαὶ ἐνέργειαι ἔλαβον χώραν. Ἐκ τῶν ἀπὸ τῆς δουλείας προξενηθέντων εἰς τὸν λαὸν ἐλαττωμάτων προέκυψαν ταῦτα; | Πρὸ 15 ἡμερῶν τῆς ἀφίξεως τοῦ «Ἀρκαδίου» εἰδοποίησα τὴν Συνέλευσιν περὶ τῆς ἀφίξεως τοῦ ἀτμοπλοίου εἰς Σφακιά, ἔνθα ἐδρεύει, ὀρίζων καὶ τὰς θέσεις τῆς προσεγγίσεως καὶ καθιστῶν αὐτὴν προσεκτικὴν, ἵνα λάβῃ τὰ ἀπαιτούμενα ἐξασφαλιστικὰ μέτρα. Ἡ Συνέλευσις καὶ Προσωρινὴ Κυβέρνησις, ἀντὶ νὰ συστήσῃ ἑκτακτον φρουρὰν παρημέλησεν, ὥσει ἐπρόκειτο περὶ παρόργου πράγματος. Ὡστε τὰ τοῦ «Ἀρκαδίου» διηρηπάγησαν εἰς βαθμὸν ἀπίστευτον. Οὔτε ἐν πανταλόνιον δὲν διεσώθη ὥστε νὰ φθάσῃ μέχρις ἡμῶν, διὰ νὰ καλύψῃ τις τῶν κ. κ. Ἀξιωματικῶν τὴν γυμνότητά του. Τίς μᾶλλον πταίει, ὁ λαὸς ἢ ἡ Συνέλευσις;».

Ὡστε, ἐνῶ συμφωνοῦν καὶ ὁ Π. Κορωναῖος καὶ ὁ Ἰ. Ζυμβρακάκης στὸ ὅτι ἡ Γ. Συνέλευσις καὶ ἡ Προσωρινὴ Κυβέρνησις, δὲν εἶναι σὲ θέση γιὰ νὰ διοργανώσουν τὴν ἐπανάστασιν, δὲ συμφωνοῦν στὸ τί πρέπει νὰ γίνῃ. Γιατὶ ὁ Ἰ. Ζυμβρακάκης, δὲ δίδει σημασίαν στὴν ἐσωτερικὴν τάξιν καὶ ὀργάνωσιν τοῦ ἀγῶνα, ἐνῶ ὁ Π. Κορωναῖος ἀπ' ἐναντίας δίδει μεγάλην σημασίαν σ' αὐτήν.

Πάντως, εἴτε γιατί τὰ πιστεύει ὅσα λέγει ὁ Ἰ. Ζυμβρακάκης, εἴτε τὰ λέγει γιὰ νὰ δικαιολογήσῃ τὴ στάση του στὸ ζήτημα τῆς ἀποστολῆς τοῦ Δ. Μαυροκορδάτου — πὺ εἶναι καὶ τὸ πραγματικό —, ὁ Ἰ. Ζυμβρ. ἀντέδρασεν ὅσο μπορούσε γιὰ νὰ ματαιωθῇ ὁ ἐρχομὸς τοῦ Δ. Μ. στὴν Κρήτη. Καὶ κατώρθωσε νὰ πείσῃ τοὺς ἀρχηγοὺς καὶ ὄπλαρχηγοὺς καὶ ἀντιπροσώπους τῆς Κισάμου καὶ τοῦ Σελίνου, νὰ ἀντιδράσουν σ' αὐτό, δηλώνοντας στὴ Συνέλευση ὅτι «προτιμῶσι νὰ μείνωσι τὰ πράγματα εἰς ἣν εὐρίσκονται κατάστασιν, ἢτοι τὴν ἐκτελεστικὴν ἐνέργειαν νὰ ἔχῃ ἢ ἤδη συσταθεῖσα Προσωρινὴ Κυβέρνησις μέχρι τῆς πολιτικῆς λύσεως τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος»²¹. Καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ἰ. Ζυμβρακάκης γράφει στὴ Γεν. Συνέλευση: «Οὐδεὶς δύναται νὰ διαφιλονικήσῃ ἡμῖν, ὅτι ἡμεῖς οἱ Κρητῆτες διὰ τῶν ἀπειρῶν προσπαθειῶν μας, διὰ τῶν μεγάλων ἀγώνων μας καὶ διὰ τῶν πολλῶν αἱμάτων μας ἐδημιουργήσαμεν τὴν εὐάρεστον κατάστασιν, εἰς ἣν ἔφθασαν τὰ καθ' ἡμᾶς· μέχρις οὗτου ὅθεν ἡ Χριστιανικὴ Εὐρώπη ἀποφασίσῃ τι ὀριστικόν, δὲν βλέπουν τὴν ἀνάγκην τοῦ ὑπαινιττομένου παρὰ τῆς Κ. Ἐπιτροπῆς ἐξωτερικῆς ἐνεργείας μέτρου, καθόσον παρὰ τοῦ τόπου οὐχὶ μυστικαὶ διπλωματικαὶ ἐνέργειαι, ἀλλὰ φανεραὶ καὶ στρατιωτικαὶ ἰδίως κινήσεις ἀπαιτοῦνται»²².

Ἡ ἀντίδραση αὐτὴ τοῦ Ἰ. Ζυμβρακάκη ἔκαμε τοὺς Ἀθηναίους νὰ σχηματίσουν τὴν ἐντύπωση ὅτι εἶχε πιά ματαιωθῇ τὸ πρᾶγμα. Γιατὶ τὴν πρώτη τοῦ Ἀπρίλη γράφουν στὸν Μπογιατζόγλου ἀπὸ τὴν Ἀθήνα: «... Ἴσως ἐμάθετε καὶ ὑμεῖς ὅτι τὸ σχέδιον περὶ κυβερνήτου ἀνετράπη ἐν τῇ Συνελεύσει διὰ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ κ. Ἰ. Ζυμβρακάκη, γράψαντος πρὸς ἀνατροπὴν αὐτοῦ εἰς τοὺς ἐν τῇ Συνελεύσει φίλους του πληρεξουσίου, οἵτινες, πρὶν ἢ λάβωσι τὰς τοιαύτας παραγγελίας του, ἦσαν σύμφωνοι μετὰ τῶν ἄλλων πληρεξουσίων καὶ διὰ τὸ πρόσωπον τοῦ Κυβερνήτου καὶ διὰ τὸ σχέδιον τῆς Κυβερνήσεως. | Ὑπομονή. Τοιοῦτοι εἶναι οἱ καλοὶ πατριῶται μας»²³.

Ἀλλὰ καὶ ἡ Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ γράφει τὴν ἴδια μέρα πρὸς τὴ Γεν. Συνέλευση καὶ τὴν Προσωρινὴ Κυβέρνηση: «... Βαθέως ἐλυπήθημεν καὶ ἐταράχθημεν, πληροφορηθέντες, ὅτι ἐν τῇ Συνελεύσει ἠγέρθησαν ἤδη διχόνοιαι σοβαραὶ περὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Κυβερνήτου, καὶ λυπούμεθα καὶ ταρασσόμεθα μόνον ὁσάκις παρατηροῦμέν τι, δυνάμενον νὰ βλάψῃ τὸν ἀγῶνα ἐν ταῖς παρούσαις κρίσιμοις περιστάσεσι. | Σᾶς ἐσυστήσαμεν τὴν παραδοχὴν προσωρινοῦ τινος πολιτικοῦ ὀργανι-

²¹) Κριάρη Π., Β' ἐκδ., σ. 372.

²²) *Ε.ά. Δυστυχῶς ὁμως δὲν γράφει ὁ Κριάρης, πότε γράφηκαν τὰ δυὸ ἀναδημοσιευόμενα ἀποσπάσματα.

²³) ΓΑΚ, Κ 14α ἀρ. 616.

μοῦ πρὸς τακτοποίησιν τῶν πραγμάτων τῆς ἐπαναστάσεως καὶ σὰς προσεφέραμεν ἓνα ἐξ ἡμῶν, ἔτοιμον νὰ ἐγκαταλείψῃ τὰ πάντα καὶ νὰ ριφθῆ εἰς τὸ χάος τῆς ἀνοργανίστου τῆς Κρήτης ἐπαναστάσεως. Ὑμεῖς ἐδείξατε πρὸς τοῦτο δισταγμούς ἢ καὶ τὰς προτάσεις μας δὲν παρεδέχθητε. Ἀπέναντι δὲ τούτου ἡμεῖς ἀπεφασίσαμεν νὰ ὑποστηρίξωμεν δλαὶς δυνάμει τὴν παρ' ὑμῶν συσταθεῖσαν Κυβέρνησιν, πέμποντες ἀπ' εὐθείας εἰς αὐτὴν πάντα τὰ βοηθήματα Ὅσακις αἱ συμβουλαὶ μας δὲν ἐγένοντο δεκταί, οὔτε εἰς αὐτὰς ἐπεμείναμεν, οὔτε ἠθελήσαμεν νὰ τὰς ἐπιβάλωμεν»²⁴.

Καὶ ὅμως τὸ ζήτημα δὲν ἐτελείωσεν ἐδῶ, ὅπως θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ σκεφθῆ καὶ ὅπως ὑποστηρίζει καὶ ὁ Κριάρης²⁵, γιὰ τὸ στίς 8 τοῦ Ἀπριλίου γράφει πάλι ἡ ΚΕΑ στὴ ΓΣΚ καὶ στὴν Πρ. Κυβέρνησιν τὰ ἀκόλουθα: «. . . Ἐχομεν ὑπ' ὄψιν τὴν ἀπὸ 30 Μαρτίου ἐπιστολὴν τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως καὶ τὴν ἀπὸ 31 τοῦ ἰδίου τῆς Συνελεύσεως. | Τὸ περὶ προσωρινοῦ τῆς Κρήτης πολιτεύματος καὶ τὸ περὶ κυβερνήτου ἀντικείμενον θεωροῦμεν ἤδη ἐκπεραιωμένον. Σὰς ἐξεθέσαμεν ἐπανειλημμένως τοὺς λόγους, οἵτινες ἔπεισαν ἅπαντα τὰ μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς τῶν κ. κ. Ρενιέρη καὶ Παπαδάκη μὴ ἐξαιρουμένων, ὡς καὶ ἄλλα σπουδαῖα πρόσωπα ἐκτὸς τῆς Ἐπιτροπῆς, νὰ σὰς διακοινώσωσι τὰς ἰδέας καὶ γνώμας μας, ἀφίνοντες εἰς ὑμᾶς πλήρη τὴν ἐλευθερίαν, ἀλλὰ καὶ πλήρη τὴν εὐθύνην, τῆς παραδοχῆς ἢ ἀποβολῆς των. Μετὰ τοὺς ἀναφθέντας δισταγμούς καὶ διχογνωμίας, ὅχι μόνον δὲν ἐπιθυμοῦμεν πλέον νὰ γίνῃ λόγος ἐν ταῖς ὑμετέραις ἐπιστολαῖς περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου, ἀλλὰ παρακαλοῦμεν καὶ ὅλους ὑμᾶς νὰ ἐπιδοθῆτε ἀποκλειστικῶς εἰς τὰ πατριωτικὰ ἔργα σας, λησμονοῦντες πᾶσαν διαφορίαν»²⁶.

Ὡστε στὴν Κρήτη δείχνουν διαθέσεις νὰ συμμορφωθοῦν πρὸς τὶς ὑποδείξεις τῆς ΚΕΑ σχετικά μὲ τὸ διορισμὸ τοῦ Μαυροκορδάτου ὡς κυβερνήτου, διαθέσεις πού ἔχουν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ὑπογραφή ἀπὸ τὴ Γεν. Συνέλευσιν τῶν δύο σχετικῶν ψηφισμάτων, πού εἶχε φέρει μαζί του ὁ Στ. Χιονουδάκης ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ Φεβρουαρίου. Καὶ τὰ δύο αὐτὰ ψηφίσματα ὑπογράφονται στοὺς Κομιτάδες τῶν Σφακιῶν, καὶ μάλιστα τὴν ἡμέρα, πού ἔγραφε τὰ πρὸ πάνω ἡ ΚΕΑ, δηλ. στίς 8 Ἀπριλίου. Αὐτὰ τὰ στέλλουν ἀμέσως στὴν Ἀθήνα, καὶ ἔτσι τὰ βρίσκουμε νὰ τὰ δημοσιεύῃ ὁ «Αἰὼν» στίς 13 Ἀπριλίου τοῦ 1867²⁷. Τὸ τρίτο ἄρθρο τοῦ πρώτου ψηφίσματος, ὅπου ἡ Γ. Συνέλευσιν ἐν ὀνό-

²⁴) ΙΑΚ, ΕΚΕΑ.

²⁵) Ἔ. ἀ.

²⁶) ΙΑΚ, ΕΚΕΑ.

²⁷) Ἐφημερὶς «Αἰὼν», ἀρ. 2231. Τὴ μεταστροφὴ αὐτὴ στίς σκέψεις τῶν

ματι τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ ψηφίζει τὸ προσωρινό του πολίτευμα, δρίζει : « Ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ἀνατίθεται εἰς ἓνα Κυβερνήτην, ἐκλεγόμενον παρὰ τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως δι' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος μέχρι τῆς τελειωτικῆς ἐθνικῆς καταστάσεως, ἧτοι τῆς ἐνώσεως τῆς Κρήτης... μετὰ τῆς... Ἑλλάδος ».

Ἐνῶ τὰ ἐπόμενα καθορίζουν λεπτομερέστερα τὴν ἔκτασιν τῆς δικαιοδοσίας του ὡς ἑξῆς : « ἄρθ. 4. Ὁ Κυβερνήτης ἐκτελεῖ τοὺς... νόμους, ἐκδίδει τὰ ἀναγκαῖα διατάγματα καὶ κανονισμούς, ἐκλέγει καὶ διορίζει τοὺς πολιτικούς καὶ στρατιωτικούς λειτουργούς. | ἄρθ. 5. Πάντα τὰ ἀφορῶντα τὴν ἐξωτερικὴν ἐνέργειαν πρὸς πραγματοποιήσιν τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως θέλουν ἐλευθέρως διενεργεῖσθαι παρὰ μόνου τοῦ Κυβερνήτου, ὑπὸ μόνον τὸν ὅρον τῆς ἐντελοῦς ἐνώσεως τῆς Κρήτης μετὰ τῆς ἐλευθέρου Ἑλλάδος. | ἄρθ. 6... Συνιστᾶται ἐν Συμβούλιον κυβερνητικὸν ἑπταμελές, ἐκλεγόμενον παρὰ τῆς Γεν. Συνελεύσεως... ».

Μὲ τὸ δεύτερο ψήφισμα, τῆς ἴδιας χρονολογίας, «... ἐν ὀνόματι τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ ἡ Γενικὴ Συνέλευσις ἐκλέγει καὶ διορίζει Κυβερνήτην τῆς Κρήτης τὸν κ. Δ. Μαυροκορδάτον ».

Καὶ ἡ Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ Ἀθηνῶν, ὕστερα ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἐνέργειαν, γράφει πρὸς τὴν Γεν. Συνέλευσιν καὶ τὴν Προσωρινὴν Κυβέρνησιν στὶς 15 Ἀπριλίου 1867 : « Εὐχαριστοῦμεν ὑμᾶς διὰ τὴν πρὸς ἡμᾶς ἀναδειχθεῖσαν πεποίθησιν διὰ τῆς ὁμοθύμου ἐκλογῆς τοῦ Κυβερνήτου κ. Μαυροκορδάτου. Ὁ κ. Μαυροκορδάτος εἶναι ἕτοιμος νὰ ἐγκαταλείψῃ καὶ συμφέροντα καὶ ἀναπαύσεις καὶ τέκνα, ὅπως ἔλθῃ καὶ συνεργασθῇ μεθ' ὑμῶν. Ἀλλὰ πρὸς τοῦτο ἀπαιτοῦνται προπαρασκευαίτινες, τὰς ὁποίας δὲν δυνάμεθα ἐκ τοῦ προχείρου νὰ ἐκτελέσωμεν. Παρεκτὸς δὲ τούτου ἐπιθυμοῦμεν, ἵνα, εἰ δυνατόν, πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς του παρευρίσκηται μεθ' ἡμῶν καὶ ὁ κ. Ρενιέρης »²⁸.

Ἀπὸ τὰ παραπάνω φαίνεται, ὅτι, γιὰ νὰ πάῃ τώρα πιά ὁ Μαυροκορδάτος στὴν Κρήτη, ἀφοῦ ἐξεπληρώθη ὁ πρῶτος ὅρος μὲ τὴν πρόσκλησίν του ἀπὸ τοὺς Κρητικούς, πρέπει νὰ πραγματοποιηθῇ καὶ ὁ δεύτερος, δηλαδὴ « νὰ ἐφοδιασθῇ δι' ὄλων τῶν ὑλικῶν καὶ πολιτικῶν μέσων, ὅσα δύνανται νὰ καταστήσωσι τελεσφόρον τὴν ἀποστολὴν του »²⁹. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ Ἐπιτροπὴ δὲν μπορεῖ νὰ θέσῃ στὴ διάθεσιν τοῦ Μαυροκορδάτου τὸ χρηματικὸ ποσό, πὺ ἐζητοῦσεν ἐκεῖνος, ἀπευθύ-

μελῶν τῆς Γ. Συνελεύσεως καὶ τὴν ἀπόφασίν της νὰ ὑπογράψῃ τὰ σχέδια τῶν δύο ψηφισμάτων μπορεῖ κανεὶς νὰ τὰ παρατηρήσῃ καὶ στὸ « Συστατικόν », πὺ δημοσιεύει ὁ Κριάρης στὴν πρώτη ἔκδοσιν τῆς Ἱστορίας του (σ. 302 σημ. 1).

²⁸) ΙΑΚ, ΕΚΕΑ.

²⁹) Βλ. παραπάνω, σ. 20.

νεῖται πρὸς τὸν Πρόεδρο τῆς Κυβερνήσεως Ἀλ. Κουμουνδοῦρο γράφοντας τὰ ἑξῆς : «...Γνωρίζετε ὅτι οἱ ἀγωνιζόμενοι Κρητες, συναισθανθέντες τὴν ἀνάγκην νὰ ἐμπιστευθῶσι τὴν διεύθυνσιν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ τὴν διοργάνωσιν τοῦ τόπου εἰς πρόσωπον σπουδαῖον, ἐξελέξαντο ὡς κυβερνήτην τῆς Κρήτης τὸν κ. Δημήτριον Μαυροκορδάτον. | Ἀλλ' ἡ Ἐπιτροπὴ σκέπτεται, ὅτι ὁ κ. Μαυροκορδάτος οὐδόλως δύναται νὰ καταστῇ ὠφέλιμος ἐν Κρήτη, ἐὰν δὲν ἔχη εἰς τὴν διάθεσιν αὐτοῦ ὑλικά τινα μέσα, δι' ὧν νὰ ὀργανίσῃ προσωρινὴν διοίκησιν δυναμένην νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς ἐπαναστάσεως καὶ εἰς τὸν σκοπὸν δι' ὃν ἡ ἐκλογή ἐγένετο...Τὰ διαθέσιμα τῆς Ἐπιτροπῆς μέσα μόλις δύνανται νὰ ἐπαρκέσουν ἐπὶ τινα χρόνον εἰσέτι διὰ τὰς ἀπολύτους ἀνάγκας τῆς, καὶ ἐπειδὴ ἡ Ἐπιτροπὴ ἔπρεπε νὰ διαθέτῃ κατὰ μῆνα τοῦλάχιστον 100.000 δραχ. διὰ νὰ θέσῃ ταύτας εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ κ. Μαυροκορδάτου, νομίζομεν καλὸν νὰ διατυπώσωμεν ὡς ἑξῆς τὴν περὶ τῆς συνδρομῆς ταύτης αἴτησίν μας. 1) Νὰ χορηγῇ ἡ Κυβέρνησις πρὸς τὴν Ἐπιτροπὴν δραχ. 100.000, ὅπως χρησιμεύσουν εἰς τὴν πραγματοποίησιν τῆς εἰς Κρήτην μεταβάσεως τοῦ κ. Μαυροκορδάτου. 2) Ἡ χορηγήσις νὰ διαρκέσῃ 5 μῆνας, 3) Νὰ ἐξασφαλισθῇ ἀπέναντι οἰασοδήποτε μελλούσης δυσχερείας ἢ διὰ τῆς καταθέσεως τοῦ ὅλου ποσοῦ, ἢ τῆς ἀνοίξεως πιστώσεως εἰς τὴν Ἐθνικὴν Τράπεζαν. Ἐν Ἀθήναις τῇ 17 Ἀπριλίου 1867»⁸⁰.

Στὴν αἴτησιν αὐτὴ τῆς Ἐπιτροπῆς, ἀφοῦ συνῆλθε καὶ συνεζήτησε σχετικὰ τὸ Ὑπουργικὸ Συμβούλιον, ἀπάντησε ὡς ἑξῆς : «Συμπεράσματα τῆς διασκέψεως τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου ἐπὶ τοῦ περιεχομένου τοῦ ἀπὸ 17/29 Ἀπριλίου ὑπομνήματος τῆς ὑπὲρ τῶν Κρητῶν Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς. | Αἱ αἰτήσεις τῆς Ἐπιτροπῆς στηρίζονται εἰς τὴν πεποίθησιν αὐτῆς, ὅτι ἡ εἰς Κρήτην μετάβασις τοῦ Κυβερνήτου θ' ἀποβῇ ὠφέλιμος εἰς τὸν ἀγῶνα. Ἡ Κυβέρνησις ὁμως ἔχει ἐνδοιασμούς. Ἡ ἱστορία τοῦ Κρητικοῦ ἀγῶνος μᾶς διδάσκει, ὅτι ἡ ἔλλειψις συγκεντρώσεως συνετέλεσε κατὰ τὰς κρίσιμους ὥρας τῶν δοκιμασιῶν αὐτοῦ, εἰς τὴν συντήρησιν τῆς ἐπαναστάσεως. Ἐν Κρήτη πρὸς τὸ παρὸν μήτε περὶ διοικητικοῦ, οἰκονομικοῦ ἢ δικαστικοῦ ὄργανισμοῦ, μήτε περὶ συνδέσεως (;) ἢ διατηρήσεως δι' ὑποσχέσεων πρόκειται. Διὰ τοιαύτας ἀνάγκας μία ἰσχυρὰ κεντρικὴ Ἀρχὴ θὰ ἦτο ἀπαραίτητος. Ἀλλ' ἤδη ἐν Κρήτη πρόκειται μόνον περὶ συντηρήσεως τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ὡς πρὸς τοῦτο δύναται μὲν νὰ παράσχῃ τινὰς ὠφελείας ἢ συγκέντρωσις, παρέχει ὁμως αὕτη εἰς τοὺς ἐντοπίους πολλὰς εὐκολίας, διότι ἐπιτρέπει εἰς αὐτοὺς τὴν συγκέντρωσιν περὶ τὴν ἐπιθετικὴν ἐνέρ-

⁸⁰) ΙΑΚ, ΕΚΕΑ.

γειαν, ἐνῶ μέχρι τοῦδε περιεσπᾶτο ἡ ἐπίθεσις εἰς πολλὰ σημεῖα. Οὐδαμοῦ δὲ ἠδύνατο ὁ ἐχθρὸς νὰ φέρῃ διὰ μόνης μιᾶς ἡττης τὴν καταστροφὴν. | Ἄν ὁ ἀγὼν τῶν ἐπαναστατῶν πρὸς τὴν Ὀθωμανικὴν αὐτοκρατορίαν ἦτο ὀλιγώτερον ἄνισος, οἱ κίνδυνοι τῆς συγκεντρώσεως θὰ ἦσαν ὀλιγώτεροι· ἀλλ' ὅπως ἔχουσι τὰ πράγματα μᾶλλον διὰ τῆς ἐπιμονῆς μετὰ τὰς ἀποτυχίας, παρὰ διὰ τῆς ὑπεροχῆς τῶν ἐπαναστατικῶν ὄπλων ἀναμένεται τὸ αἴσιον ἀποτέλεσμα τοῦ ἀγῶνος: ἵνα δὲ αἱ ἀποτυχίαι μὴ φέρωσι γενικὴν παράλυσιν, πρέπει νὰ ὑπάρχωσι πολλὰ αὐτοτελῆ κέντρα. Ἄν μία μόνη ἀρχὴ ὑπάρχῃ καὶ αὕτη καταπονηθῇ ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ, ὅστις θέλει ἐπ' αὐτὴν συγκεντρώσει τὰς ἐνεργείας του, μετὰ τῆς ἀρχῆς καταπίπτει καὶ ἡ ἐπανάστασις. Ὑπῆρξε τῶ ὄντι ἐν ταῖς ἐνεργείαις τῶν διαφόρων ἐπαναστατικῶν κέντρων ἔλλειψις ἁρμονίας, ἣτις παρεστάθη ὡς ἀπειλοῦσα καὶ αὐτὴν τὴν ὑπαρξιν τοῦ ἀγῶνος. Ὑπὸ τὰς ἐντυπώσεις δὲ ἐκείνας καὶ ἀπέναντι τῶν ἐκ τῆς διχοτομίας κινδύνων, ἐθεώρησε τότε ἡ Κυβέρνησις συντελεστικὴν τὴν ἀποστολὴν ἀνδρὸς δυναμένου νὰ περιστείλῃ τὰ ἐκ τῶν ἀντιζηλιῶν κακά, ἀλλ' ἤδη ἀπεδείχθη, ὅτι αἱ ἀντιζηλίαι δὲν εἶχον σπουδαιότητα δυναμένη νὰ καταστρέψῃ τὸν ἀγῶνα. | Εἶναι ἄρα βέβαιον, ὅτι ἡ ἐγκατάστασις νέας ἀρχῆς δὲν θέλει δώσει σπουδαιότητα μεγαλυτέραν εἰς τὰς ἀντιζηλίαις; εἶναι ἄρα δυνατόν ἡ κεντρικὴ ἀρχὴ ν' ἀποφύγῃ νὰ περιπλεχθῇ εἰς φατριαστικὰς διαιρέσεις; Ἄν θελήσῃ νὰ μείνῃ ἐκτὸς αὐτῶν, δὲν κινδυνεύει νὰ μὴ ἔχῃ ποῦ νὰ στηριχθῇ; Δὲν θέλει δὲ προκαλέσει ἡ ἐγκατάστασις νέας ἀρχῆς ἀξιώσεις καὶ ἀπαιτήσεις προσωπικὰς, τῶν ὁποίων ἡ ἱκανοποίησις καὶ ἂν εἶναι ἐν μέρει ἐφικτὴ θέλει γίνεσθαι πρὸς ζημίαν τῶν πραγματικῶν ἀναγκῶν τοῦ ἀγῶνος; | Ἡ Κυβέρνησις φρονεῖ, ὅτι ἂν τὰ μέσα, ἅπερ ζητεῖ ἡ Ἐπιτροπὴ παρὰ τῆς Κυβερνήσεως χάριν τῆς συγκεντρώσεως, διατεθῶσιν ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος, διὰ τοῦ αὐτοῦ συστήματος, ὅπερ ἠκολούθησε μέχρι τοῦδε ἡ Ἐπιτροπὴ, θὰ ἀποβῶσι ταῦτα λυσιτελέστερα, δὲν ἐκτίθεται δὲ ὁ ἀγὼν εἰς τοὺς κινδύνους, οὓς ἡ ἐγκατάστασις κεντρικῆς ἀρχῆς συνεπάγεται. | Ἐπὶ τῶν σκέψεων τούτων ἐφιστᾷ ἡ Κυβέρνησις τὴν προσοχὴν τῆς Ἐπιτροπῆς, ἀλλ' ἂν αὕτη ἐξακολουθῇ ἐπιμένουσα εἰς τὴν ἰδέαν, ὅτι ἡ ἀποστολὴ τοῦ Κυβερνήτου δὲν θέλει αὐξήσει τοὺς κινδύνους τοῦ ἀγῶνος, ἡ Κυβέρνησις θέλει παράσχει ὑπὲρ τῆς ἀποστολῆς, ἐφ' ὅσον τὰ μέσα αὐτῆς τὸ ἐπιτρέπουσι, πᾶσαν συνδρομὴν. | Εἰς 100 χιλ. δραχμῶν κατὰ μῆνα ὁρίζει ἡ Ἐπιτροπὴ τὸ ἀναγκαῖον ποσὸν πρὸς πραγματοποιήσιν τῆς εἰς Κρήτην μεταβάσεως τοῦ Κυβερνήτου καὶ τῆς ἐν Κρήτῃ διοργανώσεως τῆς διοικήσεως. Ἡ Ἐπιτροπὴ γινώσκει ὅποιοι οἱ πόροι τῆς Κυβερνήσεως καὶ ὅποσον δυσχερῆς ἀποβραίνει ἡ διάθεσις τοσούτου ποσοῦ. Ἄλλὰ πᾶσα ἄλλη ἀνάγκη ὑποχωρεῖ εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ

ἀγῶνος τῆς Κρήτης, ὥστε τὸ ποσὸν τοῦτο θέλει διὰ πάσης θυσίας διαθέσει τὸ δημόσιον συμφώνως πρὸς τὴν αἴτησιν τῆς Ἐπιτροπῆς. Καί, ἂν ἡ ἀνάγκη διαρκέσῃ ἐπὶ πέντε μῆνας, ὑπόσχεται κατὰ τὴν αἴτησιν τῆς Ἐπιτροπῆς, ὅπως ἐφ' ὅλον τὸ διάστημα τοῦτο ἐξακολουθεῖ τὸ χορήγημα. Ἀποδέχεται ἄρα ἡ Κυβέρνησις τὴν παροχὴν ὀλοκλήρου τοῦ αἰτουμένου παρὰ τῆς Ἐπιτροπῆς χορηγήματος. Ἀλλ' ἡ Ἐπιτροπὴ ζητεῖ καὶ νὰ ἐξασφαλισθῇ τὸ χορήγημα. | Ἡ ὑπόσχεσις τῆς Κυβερνήσεως εἶναι ἀποχωρῶσα ἐξασφάλισις. Οἰαδήποτε καὶ ἂν ἐπέλθῃ μεταβολὴ περὶ τὰ ἀπαριτίζοντα τὴν κυβερνήσιν πρόσωπα, ἡ Ἐπιτροπὴ δὲν δύναται νὰ πιστεύσῃ, ὅτι προκειμένου περὶ Κρήτης θέλει ἀδειηθῇ ἡ ὑπόσχεσις τοῦ Ὑπουργείου. Τὸ δὲ Ὑπουργεῖον δὲν δύναται νὰ συναινέσῃ εἰς ὅρον ἐμφαίνοντα δυσπιστίαν ἀπαίσιον πρὸς τὰς διαδόχους τῆς. Ἄλλωστε εἶναι ὑλικῶς ἀνέφικτον νὰ κατατεθῇ ἀμέσως ποσὸν 500 χιλ. δραχ. εἰς τὴν Τράπεζαν, ὅπως ἀπαιτεῖ ἡ Ἐπιτροπὴ, ἡ δὲ αἴρεσις τοῦ νὰ ἀνοιχθῇ πίστισις παρὰ τῇ Τραπεζῇ προϋποθέτει τὴν κατάθεσιν χρημάτων. Ἀλλὰ καί, ἂν ἦτο δυνατόν νὰ εὐρεθῶσι τὰ χρήματα, οὐδέποτε ἤθελε συγκατατεθῇ ἡ κυβέρνησις ἐν ὧρα, καθ' ἣν αἱ ἐθνικαὶ ἀνάγκαι εἶναι λίαν κατεπείγουσαι, νὰ καταστήσῃ ταῦτα ἀργά, ἐπὶ μόνῳ τῷ σκοπῷ τοῦ ν' ἄρῃ μίαν δυσπιστίαν προσβλητικὴν πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτὴν καὶ πρὸς τὴν ἐθνικὴν ἀξιοπρέπειαν. | Ἀντίγραφον. | Ἐν Ἀθήναις τῇ 21 Ἀπριλίου 1867. | Σὰς ἐσωκλείω καὶ μίαν ἐπιστολήν, τὴν ὁποίαν ἀφοῦ ἀναγνώσητε, ἐπιστρέφετε εἰς τὸν κ. Τρικούπην. | Ὁ φίλος σας. | Ἀλ. Κουμουνδοῦρος»³¹.

Ὑστερα ἀπὸ τὴν ἀπάντησιν αὐτὴ τῆς Κυβερνήσεως, ἡ Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ γράφει πρὸς τὴν Γεν. Συνέλευσιν καὶ τὴν Προσ. Κυβέρνησιν στίς 29 Ἀπριλίου 1867: «...Ὁ ἡμέτερος συνάδελφος Κοσ. Μαυροκορδάτος δὲν ἀναχωρεῖ εἰσέτι, ὅπως ἔλθῃ μεταξὺ ὑμῶν. Ἡ βραδύτης αὐτῆ εἶναι ὅλως ἀνεξάρτητος τῆς θελήσεώς του. Ὁ Κοσ. Μαυροκορδάτος, τακτοποιήσας τὰς οἰκογενειακάς του ὑποθέσεις καὶ πέμψας ἤδη τὰ τέκνα του εἰς Κέρκυραν, εἶναι ἕτοιμος πρὸς ἀναχώρησιν. Ἀλλ' ἡ Ἐπιτροπὴ ἐνέκρινε νὰ ἀναστείλῃ πᾶσαν περὶ ἀναχωρήσεώς του σκέψιν, μέχρις ἐπανόδου τοῦ ἡμετέρου συναδέλφου κ. Μ. Ρενιέρη»³².

Σχετικὰ γράφει καὶ ὁ Κρίνος πρὸς τὸν Π. Κορωναῖο ἀπὸ τὴν Ἀθήνα στίς 22 Ἀπριλίου 1867: «Ἡ ἀναχώρησις τοῦ κ. Μαυροκορδάτου ἀνεβλήθη μέχρι τοῦδε, διότι γενομένης πρὸς αὐτὸν τῆς προτάσεως, δύο ὅρους εἶχε θέσει. 1ον τὴν συγκατάθεσιν τῆς Συνελεύσεως καὶ τῶν ὀπλαρχηγῶν καὶ 2ον πίστισιν εἰς τῆς Τράπεζαν 500 χιλ. δραχ., ἐξ ὧν

³¹) *Ε. ἀ.

³²) *Ε. ἀ.

νά λαμβάνη κατά μῆνα 100 χιλ. ἔκτος τῶν παρὰ τῆς Ἐπιτροπῆς χορηγουμένων. Τὸ πρῶτον ἐγένετο, τὸ δεύτερον εἰσέτι, διότι ὁ τίτλος τοῦ κυβερνήτου ἐσκότισε πολλοὺς καὶ διότι ἡ κυβερνήσις, φαίνεται, φοβεῖται μήπως ὁ Μαυροκορδάτος καταστήσῃ ἀτίθασσον τὴν Κρήτην εἰς τὰς πελοποννησιακὰς ἢ ἄλλας αὐτοχθονικὰς ἀξιώσεις, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ κατὰ τὴν ἔνωσιν· προσπαθεῖ δὲ νὰ τὸν πείσῃ ν' ἀναχωρήσῃ μὲ μόνην τὴν ξηρὰν ὑπόσχεσιν ὅτι θέλει λαμβάνει τακτικῶς τὰ ζητούμενα»³³.

Πάντως, ὅπως εἶδαμε, ἡ Κ. Ἐπιτροπὴ ἐπερίμενε νὰ γυρίσῃ ὁ Μ. Ρενιέρης γιὰ νὰ πάρῃ ὀριστικὴ ἀπόφαση στὸ ζήτημα αὐτό. Ἀφοῦ λοιπὸν ἐπέστρεψε ἐκεῖνος στὶς 10 Μαΐου³⁴, ἔγιναν νέες ἐνέργειες καὶ νέες συζητήσεις, πὺν κατέληξαν στὰ ἑξῆς, ὅπως τὰ βρῖσκομε στὸ ἀκόλουθο πρακτικὸ τῆς Κ. Ἐπιτροπῆς: «Ἡ Ἐπιτροπὴ λαβοῦσα ὑπ' ὄψιν τὰς ἐπανειλημμένας αἰτήσεις τῆς ἐν Κρήτῃ Συνελεύσεως περὶ ἐπισπεύσεως τῆς ἀποστολῆς τοῦ Κυβερνήτου κ. Δ. Μαυροκορδάτου, περὶ ἧς εἶχεν ἀποφασισθῆ νὰ μὴ ληφθῆ ὀριστικὸν μέτρον μέχρι τῆς ἐπανόδου τοῦ ἀπόντος κυρίου Ρενιέρη, ἐπεφόρτισεν αὐτόν, ἅμα ἐπανελθόντα, νὰ ἐρωτήσῃ τὴν Κυβέρνησιν, ἂν ἐξασφαλίζῃ τὰ μέσα τῆς εἰς Κρήτην μεταβάσεως τοῦ κ. Μαυροκορδάτου καὶ τῆς ἐκεῖ συντηρήσεώς του ἐπὶ τρεῖς μῆνας πρὸς ἐκπλήρωσιν τῆς ἐντολῆς του. | Κατὰ τὴν σημερινὴν συνεδρίασιν ὁ κ. Ρενιέρης ἐξέθεσεν ὅτι τὸ Ὑπουργεῖον ἐπιμένει εἰς τοὺς λόγους, οὓς ἐγγράφως ἐκοινοποίησε τῇ Ἐπιτροπῇ διὰ τοῦ ἀπὸ 21 Ἀπριλίου ἐγγράφου του, καὶ δι' οὓς θεωρεῖ κατὰ τὸ παρὸν ἐπικίνδυνον καὶ ἐπιβλαβῆ τὴν σύστασιν ἐνιαίας κυβερνήσεως ἐν Κρήτῃ, ὅτι ὅμως, ἂν ἡ Ἐπιτροπὴ ἐπιμένῃ εἰς τὴν ἀπόφασίν της, τοῦ νὰ σταλῆ ὁ Κυβερνήτης ἀμέσως, καὶ ἀναλαμβάνῃ τὴν περὶ τούτου εὐθύνην, τὸ Ὑπουργεῖον δὲν ἐναντιοῦται καὶ θέλει προθύμως χορηγεῖ τὰ μέσα ἀναλόγως τῶν δυνάμεων αὐτοῦ καὶ καθ' ὃν τρόπον διὰ τοῦ ἐγγράφου του ἐξέθεσε, πρὸς διατήρησιν τῆς Κυβερνήσεως καὶ ἐξακολούθησιν τοῦ ἀγῶνος. | Ταῦτα ἐκθέσαντος τοῦ κ. Ρενιέρη ἡ Ἐπιτροπὴ σκεφθεῖσα ἀπεφάσισε νὰ μὴ μεταβῆ ἐπὶ τοῦ παρόντος ὁ κ. Δ. Μαυροκορδάτος. | Μετὰ ταῦτα ἡ Ἐπιτροπὴ, κατ' αἴτησιν τοῦ κ. Μαυροκορδάτου, ἀπήλλαξεν αὐτόν πάσης ὡς ἐκ τῆς ἀποδοχῆς του ὑποχρεώσεως καὶ εὐθύνης ἐν τῷ μέλλοντι. | Ἡ ἐν Ἀθήναις ὑπὲρ τῶν Κρητῶν Ἐπιτροπὴ. | Λέων Μελάς. | Μ. Ρενιέρης. | Α. Φ.

³³) ΓΑΚ, Κ3 α]2 ἀρ. 486.

³⁴) Στις 12 τοῦ Μάη 1867 ἡ ΚΕΑ γράφει μεταξὺ ἄλλων στὴ Γεν. Συνέλευση καὶ τὴν Προσ. Κυβέρνηση: «Προχθὲς ἔφθασεν ὁ ἡμέτερος συνάδελφος Κ. Ρενιέρης πλήρης ὑγείας καὶ θάρρους περὶ τῆς αἰσίας τοῦ Κρητικοῦ ἀγῶνος ἐκβάσεως». (ΙΑΚ, ΕΚΕΑ).

Παπαδάκης. | Ἰ. Σκαλισσοῦνης. | Γ. Π. Σκουζές. | Ἐν Ἀθήναις τῇ 20 Μαΐου 1867»³⁵.

Καὶ τὴν ἴδια μέρα γράφουν πρὸς τὴ Γ. Συνέλευση καὶ τὴν Προσ. Κυβέρνηση: «Μετὰ τὴν γενομένην ἐκλογήν τοῦ Δ. Μαυροκορδάτου ὡς Κυβερνήτου τῆς Κρήτης, ἠγέρθησαν ἐνδοιασμοὶ τινες ὡς πρὸς τὴν ὠφέλειαν τοῦ παραδεχθέντος τούτου μέτρου. Τοὺς ἐνδοιασμοὺς τούτους λαβόντες ὑπὸ σοβαρὰν σκέψιν, καθ' ὃ προερχομένους ἐκ προσώπων, ὧν τὰς γνώμας... δὲν ἐδυνάμεθα νὰ παραβλέψωμεν, ἀπεφασίσαμεν νὰ ἀναβάλωμεν τὰ περὶ τῆς μεταβάσεως τοῦ κ. Μαυροκορδάτου εἰς Κρήτην... Οὐδεὶς ὑπῆρξε δισταγμὸς καὶ δυσκολία ὡς ἐκ τοῦ προσώπου τοῦ κ. Μαυροκορδάτου, ἀλλ' αἱ ἀντιταχθεῖσαι σκέψεις εἰς τὸ ληφθὲν μέτρον ἦσαν αἱ ἑξῆς: (παρατάσσονται αἱ γνώμαι τῆς κυβερνήσεως πού εἶδαμε πιὸ πάνω). | Ἀπέναντι τῶν ὑποβαλλομένων τούτων σκέψεων καὶ τινῶν ἄλλων δυσκολιῶν προπαρασκευῆς, ἡ Ἐπιτροπὴ ἐπεθύμει ν' ἀναβληθῆ εἰσέτι πᾶν μέτρον καὶ πᾶσα ὀριστικὴ ἀπόφασις περὶ τῆς αὐτοῦ μεταβάσεως τοῦ κ. Μαυροκορδάτου, καθ' ὅσον μάλιστα ἡ καλλίστη θέσις, εἰς ἣν σήμερον εὐρίσκεται ἐν Εὐρώπῃ τὸ Κρητικὸν ζήτημα, ἐδύνατο νὰ καταστήσῃ περιττὴν τὴν μετάβασίν του. | Ἀλλ' ὁ κ. Μαυροκορδάτος ἔτοιμος ὢν νὰ μεταβῆ αὐτίσε..., δὲν ἐνέκρινε τὴν παραδοχὴν τῆς προτεινομένης ταύτης ἀναβολῆς, καθῆκον του δὲ ἐθεώρησε ν' ἀπευθύνη πρὸς ἡμᾶς τὴν ἐπιστολήν, ἣν συγχρόνως μετὰ τῆς παρουσίας λαμβάνετε, καὶ νὰ αἰτήσῃ τὴν ἀπαλλαγὴν του παρ' ἡμῶν πάσης κατὰ τὸ μέλλον ὑποχρεώσεώς του... | Ἐπειδὴ δὲ ἡ μὴ μετάβασις τοῦ κ. Μαυροκορδάτου ἐξήρηται ἐκ τῶν πραγμάτων καὶ οὐχὶ ἐκ τοῦ προσώπου, ἐννοεῖται οἴκοθεν, ὅτι οὐδεμίαν ἄλλην ἐκλογήν, ἐνιαίας κυβερνήσεως καὶ ἐφ' ἐνὸς προσώπου συγκεντρουμένης δυνάμεθα, ὅσον τὸ ἐφ' ἡμᾶς, νὰ ἀναγνωρίσωμεν καὶ παραδεχθῶμεν... | Σᾶς ἀσπαζόμεθα | Δ. Μελλᾶς | Μ. Ρενιέρης | Α. Φ. Παπαδάκης | Γ. Π. Σκουζές | Ἰ. Π. Σκαλισσοῦνης»³⁶.

Ἐνας ὅμως ἀπὸ τοὺς σπουδαιότερους λόγους, πού ἡ Ἐπιτροπὴ ὑπεχώρησε στὶς ἀπόψεις τῆς Κυβερνήσεως, ἦταν ἡ οἰκονομικὴ δυσχέρεια, πού ἀντιμετώπιζε τότε. Γι' αὐτὸ δέχθηκε ἀπλῶς νὰ παίρῃ τὴν ἐνίσχυση τῆς Κυβερνήσεως.

Αὐτὸ φαίνεται ἀπὸ τὶς ἑξῆς δυὸ ἐπιστολὲς τῆς Ἐπιτροπῆς πρὸς τὸν πρωθυπουργὸ Ἀ. Κουμουνοῦρο. Στὴν πρώτη μὲ χρονολογία 19 Αὐγούστου 1867 γράφουν: «Κε Πρόεδρε. | Ἡ Ἐπιτροπὴ εὐρίσκεται πάλιν εἰς ἀνάγκην χρημάτων, περιμένει δὲ νὰ τὴν ἐφοδιάσῃτε μὲ ἑκατὸν

³⁵) ΙΑΚ, ΕΚΕΑ.

³⁶) ΙΑΚ, ΕΚΕΑ.

χιλιάδας δραχμῶν, ἵνα ἐπαρκῆ εἰς τὰ ἔξοδά της. | Ἐφοῦ, κατόπιν τῶν γενομένων ἐνώπιον ὑμῶν συζητήσεων, ἐπληροφορήθητε τὸ ποσὸν τῶν κατὰ μῆνα δαπανῶν, παρακαλοῦμεν ὑμᾶς καὶ τοὺς λοιποὺς ὑπουργοὺς νὰ λάβετε μέτρα, ὅπως χορηγήτε ἡμῖν καθ' ἑβδομάδα τὸ ἀνάλογον ποσόν, ἵνα μὴ περιέλθωμεν εἰς ὑπερβολικὴν ἀπορίαν»⁸⁷.

Ἡ δεύτη, ποὺ στέλλεται λίγες μέρες ἀργότερα—στὶς 23 Αὐγούστου—εἶναι ἐκτενέστερη καὶ μᾶς παρουσιάζει καλύτερα τὶς οικονομικὰς ἀνάγκας τῆς Ἐπιτροπῆς καὶ τὴν ἐξάρτησή της ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση: «*Κε Πρωθυπουργέ. | Πρὸ τινῶν μηνῶν ἡ Ἐπιτροπὴ αὕτη, εὐρισκομένη εἰς ἀπορίαν χρημάτων πρὸς διατήρησιν τῆς ἐν Κρήτῃ ἐπαναστάσεως, ὑπέβαλε δι' ὑμῶν πρὸς τὴν Σὴν Κυβέρνησιν ἀκριβεῖς περὶ τῆς θέσεως καὶ τῶν ὑφισταμένων ἀναγκῶν πληροφορίας, ἵνα τύχη τῆς συνδρομῆς αὐτῆς. | Ἡ Κυβέρνησις ἀποδεχθεῖσα εὐμενῶς τὰς αἰτήσεις τῆς Ἐπιτροπῆς καὶ πεισθεῖσα ἐκ τῶν ἐνώπιον αὐτῆς γενομένων σκέψεων καὶ συζητήσεων, ὅτι ἡ χορηγουμένη πρὸς τὴν ἐπανάστασιν τῆς Κρήτης συνδρομὴ δὲν δύναται νὰ ἀκολουθήσῃ ὡς πρότερον, ἐὰν μὴ ἡ Ἐπιτροπὴ ἔχη διαθέσιμον κατὰ μῆνα τὸ ποσὸν δραχ. 500.000, μᾶς ἐνεθάρρυνεν εἰς τὴν ἐξακολουθήσῃν τοῦ ἔργου, ὑποσχομένη νὰ ἀναπληρώσῃ πάσας τὰς ἀνάγκας τῆς Ἐπιτροπῆς. | Ἐκ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης παρήλθον τρεῖς μῆνες. Ἡ κυβέρνησις μᾶς ἐχορήγησεν ἐν τῷ διαστήματι τούτῳ δραχ. 1.110.000, ἐξ ὧν κατὰ παραγγελίαν αὐτῆς ἐπληρώσαμεν εἰς τὴν ἀτμοπλοϊκὴν Ἐταιρίαν πρὸς ἀπόσβεσιν χρέους τοῦ Δημοσίου δραχ. 240.000, ὥστε ἀπέμειναν εἰς τὸ Ταμεῖον τῆς Ἐπιτροπῆς 870.000. Αἱ εἰσπράξεις τῶν ἰδιωτικῶν συνδρομῶν ἐλαττοῦνται ὀσημέραι, ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ὄλαι αἱ συνδρομαὶ τοῦ τελευταίου μηνός, ἀπὸ 24 Ἰουλίου, ἀνέρχονται εἰς δραχ. 24.000. Τὸ ἐκ μέρους τῆς Κυβερνήσεως χορηγηθὲν ἡμῖν ποσὸν μετὰ τῶν μικρῶν ἰδιωτικῶν συνδρομῶν δὲν ἐκάλυψαν τὰς γενομένας δαπάνας κατὰ τοὺς τελευταίους τρεῖς μῆνας, ἡ δὲ Ἐπιτροπὴ εὐρίσκειται ἀπέναντι οὐχὶ μικροῦ χρέους, ὅπερ ὀσημέραι ἐπαυξάνει. Οἱ πιστωταὶ τοῦ ποσοῦ τούτου ἐπιμόνως μᾶς ζητοῦν τὴν πληρωμὴν, ἀποποιούμενοι νὰ μᾶς χορηγήσωσιν ἐν πίστει εἶδη ἐξ ὧν ἔχομεν ἀπόλυτον ἀνάγκην. Παρεκτὸς δὲ τούτου ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν ὀφείλομεν νὰ πληρώσωμεν τὰς μισθοδοσίας τοῦ πληρώματος τῆς «Ἐνώσεως», νὰ πέμψωμεν χρηματικὰς βοηθείας, ὅσας ἀνὰ δεκαπενθήμεριαν στέλλομεν τακτικῶς πρὸς τοὺς ἐν Κρήτῃ ἀγωνιζομένους, καὶ νὰ φροντίσωμεν περὶ τοῦ πληρώματος τοῦ ναυαγήσαντος «Ἀρκαδίου». | Παρατηρεῖται ὡς ἐκ τούτου, κ. Πρωθυπουργέ, ὅτι ἀποβαίνει ἤδη εἰς ἡμᾶς ἀδύνατον νὰ ἀκολουθήσωμεν συντρέχοντες τὸν ἀγῶνα τῆς Κρήτης, καὶ ὅτι πρέπει*

⁸⁷) ΙΑΚ, ΕΚΕΑ.

νὰ σκεφθῶμεν περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν θέλουν πληρωθῆ οἱ χορηγησαντες πρὸς ἡμᾶς τὰ εἶδη, ἐξ ὧν προκύπτει τὸ χρέος τῆς Ἐπιτροπῆς. | Ἐν τοιαύτῃ σκληρᾷ ἀνάγκῃ ἡ Ἐπιτροπὴ κατὰ τὴν χθεσινὴν αὐτῆς συνεδρίασιν ἔλαβε τὰς ἐξῆς ἀποφάσεις: | αὐ) Νὰ προβῆ εἰς τὴν ἐκκαθάρισιν ὅλων αὐτῆς τῶν ἐκκρεμῶν λογαριασμῶν. | βου) Νὰ διατάξῃ ἐν Σύρῳ τὴν ἄμεσον τῶν ἐργοστασίων τῆς διάλυσιν ὡς καὶ τὴν τοῦ πληρώματος τῆς «Ἐνώσεως». | γ') Νὰ εἰδοποιήσῃ τὴν προσωρινὴν κυβέρνησιν τῆς Κρήτης, ὅτι τοῦ λοιποῦ ἡ Ἐπιτροπὴ δὲν εὐρίσκεται εἰς θέσιν νὰ χορηγήσῃ οὐδεμίαν εἰς τὸν ἀγῶνα βοήθειαν. | Ἐκτιμῶντες τὴν μέχρι τοῦδε γενομένην συνδρομὴν ἐκ μέρους τῆς Κυβερνήσεως πρὸς τὸν Κρητικὸν Ἀγῶνα καὶ τὴν ἐπίδρασιν ἣν αἱ ληφθεῖσαι ἀποφάσεις δύνανται νὰ λάβωσιν εἰς τὰς διπλωματικὰς ἐνεργείας τῆς Κυβερνήσεως περὶ τοῦ κρητικοῦ ζητήματος, ἐνομίσαμεν ὅτι καθῆκον ἐπεβάλλετο ἡμῖν νὰ κοινοποιήσωμεν δι' Ἑμῶν, Κε Προϋπουργέ, πρὸς τὴν Κυβέρνησιν τὰ ληφθέντα μέτρα, πρὶν ἢ προβῶμεν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῶν. | Κατὰ τὴν αὔριον ὀφείλομεν νὰ πέμψωμεν εἰς Σύρον χρήματα ἀδυνατοῦντες δὲ νὰ πράξωμεν τοῦτο, καὶ ἵνα μὴ ἐπαυξήσωμεν ἔτι μᾶλλον τὸ χρέος τῆς Ἐπιτροπῆς, ὑποχρεούμεθα, ὡς ἐκ τῆς ἀναποδράστου ἀνάγκης, εἰς ἣν εὐρισκόμεθα, νὰ προβῶμεν εἰς ἄμεσον ἐκτέλεσιν τῶν ἀποφάσεών μας. | Ἡ ἐν Ἀθήναις ὑπὲρ τῶν Κρητῶν Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ | Δ. Μελάς | Ἀ. Φ. Παπαδάκης | Μ. Ρενιέρης | Ἰ. Σκαλτσούνης. | Γ. Σκουζές»⁹⁸.

Στὴν ἐπιστολὴ αὐτῇ, ὅπως βλέπομε, δὲν ὑπογράφει ὁ Δ. Μαυροκορδάτος, ἂν καὶ ἔμενεν ἀκόμη στὴν Ἐπιτροπὴ, ὅχι ὅμως γιὰ πολὺ. Τὸ ὅτι θὰ πειράχθηκε γιὰ τὴ ματαίωσιν τῆς ἀποστολῆς του εἶναι ἀναμφίβολο, ὅπως καὶ τὸ ὅτι θὰ δυσαρεστήθηκε κατὰ τῶν συναδέλφων του καὶ μάλιστα κατὰ τοῦ Μ. Ρενιέρη, πού, ἀφοῦ γύρισε, ἔδωκε τὸ ὀριστικὸν τέρμα στὴν ὑπόθεσιν. Δὲ μποροῦσε ὅμως καὶ μόνο γι' αὐτὸ τὸ λόγο νὰ ἀποχωρήσῃ ἀμέσως ἀπὸ τὴν Ἐπιτροπὴ. Ἐπρεπε νὰ βρεθῆ καμμιά ἄλλη ἀφορμὴ καὶ αὐτὴ δὲν ἄργησε νὰ παρουσιασθῆ.

Οἱ ἐπαναστάτες καὶ μάλιστα ἡ Προσωρινὴ Κυβέρνησις δυσαρεστημένοι ἀπὸ τὴν ἐξέλιξιν τῶν γεγονότων καὶ νομίζοντας πὼς γιὰ ὅλα ἔφταιγεν ἡ Ἐπιτροπὴ Ἀθηνῶν ζήτησαν ἀπ' αὐτὴ νὰ ἀνασχηματισθῆ γιὰ νὰ συμπεριλάβῃ καὶ ἄλλους Κρητικοὺς μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς. Σχετικὰ μαθαίνομε ἀπὸ ἓνα γράμμα τῆς Κ. Ἐπιτροπῆς πρὸς τὴ Γεν. Συνέλευσιν καὶ τὴν Προσ. Κυβέρνησιν τῆς 9 Σεπτεμβρίου 1867, ὅπου γράφονται καὶ τὰ ἐξῆς: «Κύριοι. | Τὴν πρώτην ἰσταμένου ὁ γραμματεὺς τῆς Προσωρινῆς τῶν Κρητῶν Κυβερνήσεως, μεταβὰς εἰς τὸ γρα-

⁹⁸) ΙΑΚ, ΕΚΕΑ.

φείον μας, παρέδωκε πρὸς ἓνα τῶν γραμματέων μας τὴν ἐπιστολήν σας τῆς 19 Αὐγούστου καὶ ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ ἀπόδειξιν παραδόσεως.

| Διὰ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ὑμεῖς ἀπαιτεῖτε νὰ προσκληθῶσι καὶ λαμβάνωσι μέρος εἰς τὰς συνδιασκέψεις καὶ ἐνεργείας τῆς Ἐπιτροπῆς ταύτης οἱ Κ. Χ. Ζυμβρακάκης, Βασ. Σαπουντζάκης, Ἀ. Ἀναγνωστάκης καὶ Γ. Νικολαΐδης. Ὁ τρόπος, καθ' ὃν εἶναι συντεταγμένη ἡ ἐπιστολὴ ὑμῶν, καὶ ὁ τρόπος καθ' ὃν αὕτη μᾶς διεβιβάσθη, ἔδωκε χώραν, ὡς εἰκός, εἰς σκέψεις ἀφορώσας τὴν φιλοτιμίαν, τὴν ἀξιοπρέπειαν καὶ τὴν ὑπόληψιν τῶν μελῶν τῆς Ἐπιτροπῆς ταύτης... | Λυπούμεθα, ὅτι ἡ ὑμετέρα ἐπιστολὴ ἐπροκάλεσε τὴν παραίτησιν τοῦ ἡμετέρου συναδέλφου κ. Δ. Μαυροκορδάτου. Πρὸς ἀντικατάστασιν αὐτοῦ παρεκαλέσαμεν τὸν ἐνταῦθα διαμένοντα Ἅγιον Κισάμου νὰ λαμβάνῃ μέρος εἰς τὰς συνδιασκέψεις καὶ ἐνεργείας ἡμῶν, ὡς τακτικὸν μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς³⁹.

Ἔτσι δόθηκε τέλος στὸ ζήτημα τῆς ἀποστολῆς τοῦ Δ. Μαυροκορδάτου ὡς Κυβερνήτου τῆς Κρήτης. Ἡ ΚΕΑ κατόπιν τούτου ἀνασηματίσθηκε, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ ἐξῆς γράμμα τῆς πρὸς τὴ Γ. Συνέλευση καὶ τὴν Προσ. Κυβέρνηση τῆς 9 Σεπτεμβρίου 1867: «... Ἡ Κυβέρνησις, καίτοι ἐπιθυμοῦσα νὰ μείνῃ ἡ Ἐπιτροπὴ, ὡς ὑπάρχει καθηρησιμένη σήμερον, ἐνέδωκεν εἰς τὰς παρατηρήσεις καὶ σκέψεις μας καὶ παρεδέχθη ἐν ἀρχῇ τὴν περὶ παραδοχῆς νέων μελῶν πρότασιν. Παρητήρησεν ὅμως, ὅτι, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τοὺς κ. κ. Ζυμβρακάκην καὶ Σαπουντζάκην, στρατιωτικοὺς ὄντας ἐν ἐνεργείᾳ, δὲν συμφέρει πολιτικῶς ἡ παραδοχὴ των ὡς μελῶν τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς ὁριτῶς καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦτον μᾶς ἀπηγόρευσε νὰ παραλάβωμεν αὐτούς. Ὡς ἐκ τούτου ἀντικατεστήσαμεν αὐτούς διὰ τῶν κ.κ. Ἀ. Ἀναγνωστάκη, Γ. Νικολαΐδου καὶ Σπ. Ἀντωνιάδου, περιλαμβανομένων καὶ ἐν τῷ Βφ ψηφίσματί σας, εἰς δ' ἀναφέρεσθε διὰ τῆς πρὸς ἡμᾶς ἐπιστολῆς σας»⁴⁰.

Οἱ αἰτίες πού δὲν ἐπραγματοποιήθηκε ἡ ἀποστολὴ τοῦ Μαυροκορδάτου ἦσαν, ὅπως εἶδαμε, ἀρκετές. Κυρία αἰτία ὅμως ἦταν τὸ ὅτι ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις δὲν τὴν ἐπεδοκίμασε. Καὶ ἡ μελέτη μας αὕτη, μετὰ τὰ νέα στοιχεῖα πού παραθέτομε, διευκρίνησε ἀρκετὰ καὶ ἔδειξε, πῶς ἐξελίχθησαν τὰ γεγονότα, καὶ τί ιδέες καὶ σκέψεις ἀνταλλάχθησαν, γιὰ νὰ ματαιωθῇ ὁριστικὰ ἡ ἀποστολὴ αὕτη.

Πῶς ἐπέδρασε τώρα στὴν ὅλη ἐξέλιξη τοῦ ἀγῶνα τὸ ὅτι δὲν ἀνέλαβε μιὰ προσωπικότητα στὰ χέρια τὴν ὅλη ὀργάνωσι τῆς ἐπαναστατημένης μεγαλονήσου, αὐτὸ θὰ τὸ παρακολουθήσομε καὶ θὰ τὸ ἐξετάσομε στὸ γενικώτερο ἔργον μας γιὰ τὸν Ἀγῶνα τοῦ 1866, πού ἀρχίσαμε καὶ πού ἐλπίζομε νὰ συμπληρώσομε.

³⁹) ΙΑΚ, ΕΚΕΑ.

⁴⁰) ΙΑΚ, ΕΚΕΑ.